چه دا نور شاعران کاندي هغه نه کا
رحمان کړی نوی نوی اجتهاد دی
رحمان بابا

د اروانباد استاد الفت د نا چاپ شوي آثارو څخه:

نوی څرك

یا

نوې رڼا

ليکونکی: ګل پاچا «الفت»

www.ulfat.de

اسد ۱۳۲۲ هجري ش.

فهرست

سر لیک:	مخ:
ماخذونه	
نوی افکار	۱_۷
پښتو او سانسکرت	۸_۱۹
پښتو او فارسي	۱۹_۲۴
ترکیب او اشتقاق	۲۵_۳۸
د ژبو عمومي ویش	۳۹_۴۱
د ژبو عمومي تاریخ	۴۲_۴۴
د لغاتو تغیر او تحول	۴۵_۴۹

ماخذونه

کومه تتبع چې زه ئې له څه وخته د پښتو په شاوخوا کښې لرم او هغه الهامات چه وخت په وخت د يوې ذهني توجه په اثر کښې ماته پيدا شويدي د يوې رڼا په صورت ئې له ما سره د دې کتاب په ليکلو کښې مرسته کړېده وروسته تر دې ځينې متفرق يادداشتونه او د پښتو او فارسی قاموسونه لکه بيلو، راورټی، برهان قاطع او هغه کتابونه چه په لسانياتو او لساني مسايلو باندې بحث کوي لکه د جرجی زيدان فلسفة اللغويه يا سخندان فارسی او ځينې متفرق مقالات د دې کتاب ماخذونه بللی شو. مګر پخپله پښتو ژبه اصلي او اساسي ماخذ دی او هغه ذهني واردات چه د هر چا دپاره منحصر بفرد نسخه وي او د دماغ محصول بلل کيږي د کتاب اصلي عنصر بلکه روح ګڼلی شم.

-

((الفت))

بسم الله الرحمن الرحيم

نوی افکار

که سړی د انسان ذهني او فکري حال له نظر لاندې ونيسي او د بشر دماغی اکتشافات د زمانې او تاريخ په صفحه کښې ګوري يقين به وکړي چه هر نوی فکر په لمړی وخت کښې ډېر غريب په نظر راغلی او هر چا ته لکه جنون او لېونتوب ښکاره شويدی مګر همدغه جنون د دنيا د ډېرو اشخاصو د محدود او محصور ذهنيت پرده څيرلی او يوه نوی رڼائې خلقو ته ځرګنده کړېده.

ډېرو پوهانو او لارښودونکو په اول وخت کښې د هغې خندا صله اخستی ده چه د ملنډو او مسخرو په وخت کښې پيدا کېږي مګر وروسته د ملتو او اقوامو په تحسين او آفرين بدله شوېده.

د دې خبرې مطلب دا دی چه ډېر حقايق په دنيا کښې په خوارو سترګو کتل شويدی مګر وروسته ئې احترام او تقدير شويدی نو که کله ستاسې په مغزو کښې کومه نوی رڼا د يوې برېښنا په څېر وځلېږي هيڅکله ورته په سپکه سترګه مه ګورئ او د چا د منلو او نه منلو پروا مه کړئ.!!

ډېر ځله سړی يو خوب ويني او هغه ټکی په ټکی رښتيا شي ډېر کرته سړي ته په وينښه يوه سودا پيدا شي او هغه حقيقت پيدا کړي.

که تاسی خپلو نفسي کيفياتو ته ښه ځير شئ کله سړی يو ځای يا يو وضعيت وينی چه هغه ورته اشنا معلومېږی، نو بيا وايم چه خپلو تصوراتو ته په بې اعتنائي ونه ګورئ او تعقيب ئې وکړئ.

که تاسې د دنيا د مخترعينو حال او احوال په نظر کښې ونيسئ يا د هغو فلاسفه ؤ ژوند ته وګورئ چه دنيا ته ئې نوي افکار او نظريات راوړي دي هغوی ته به هر چا په پټه او ښکاره ليونيان ويل او سودايان به ئې بلل.

میرزا بېدل وائي: (که چېرې له نبوته منکر نه ئې د خطراتو استقبال هېڅکله بې تعظیم مه کوه). ډېر ځله د سړي کاله ته مسافر مېلمانه پېښېږی چه د ډېر فضیلت خاوندان وي مګر سړی ئې نه پېژني نو دغسی مېلمانه که څه هم په ظاهره له ګرد او غبار ځخه ډك وي او خوار و زار معلومېږي د قدر او عزت حق لري چه باید سړی ئې له حال احواله ځان خبر کاندی.

پدې ټولو خبرو کښې د غرض ټکی دا دی چه کله کله سړي ته ځینې افکار او نظریات د یوې سودا په څېر یا د یوه موهوم خیال په ډول پیدا کېږي او دی د دې لامله چه خلق به پرې وخاندي او نه به ئې مني هېڅ نه وائي او پټه خوله ناست وي.

د دغسې ډار او وېرې بت باید اورمرو مات کړ شی او د نظریاتو مخه هېڅکله ونه نیول شی- د یوه کام د ذهني ارتقا او دماغي انکشاف دپاره دا کار خورا ضرور او لازم ایسي.

انسان باید تر یوه حده پخپل فکر باندې یقین او اعتماد پیدا کړي ځکه چه ډېر ځله د خیال په رڼا کښې ښه ښه نظریات جلوې کوی او د ذهن په ښیښه کښې صحیح افکار منعکس کېږي چه باید هر ګوره ئې ښکاره او ځرګند کړو.

هره نظریه چه په اول وخت کښې ښکاره کېږي ښائي چه څه سهوې او څه حقایق پکښې وي د فکر خاوندان د ډېر لږ حقیقت دپاره ډېرې سهوې عفوه کوي او قدر ئې کوي.

خبره په تمهید ډېره غټه او درنه شوه، زما دپاره همدومره کفایت کوي چه ښاغلو لوستونکو ته دا ځرګنده کړم چه زه د خپلې ژبې (پښتو) په شاوخوا کښې خپل خواره واره افکار را ټولوم، زما پدې پریشانه خوب کښې به هر هرڅه وي یعنې صحیح او غلط دواړه به لري او ښائي چه ځینو کسانو ته اضغاثُ احلام معلوم شي مګر دا خو ښکاره ده چه د هرې ژبې لمړی تحقیقات نواقص لري او همدغه ناقص تحقیقات وروسته تکمیل شي او علمی اساس پیدا کړی.

ډېر ځله یو غلط تحقیق د حقیقت د کشف باعث کېږي او د خپل ضد د معرفت وسیله شی- ځوك چه د سعی او عمل طرفداران دي هغوی به ماته دا حق راکړي چه زه باید خپله هغه سودا چه د تتبع په لاره کښې ماته پیدا کېږي ښکاره کړم او څه ولیکم.

زه پخله هم دا ښه ګڼم چه باید خپل ځان او خپل افکار پټ نکړم ځینې کسان وائي چه د تصنیف خاوند خپل ځان د ملامتۍ هدف ګرزوي او خپل مس ښکاره کوي مګر ماته دا بده ښکاري چه سړی خپل مس د زرو په نامه خلقو ته معرفي کوي یا ئې بیخي

پټ ساتي چه ګونډې خلق ورباندې بل شان ګمان وکړي. څومره چه ريا ښه کار نه دی همدومره تلبيس هم بد کار دی.

د همدغې مفکورې په اساس د لوی خدای په مرسته او د خپلې ملي ژبې د مينې په باعثتيا د دې اثر په ليکلو پيل کوم.

دلته د لغاتو په اصل او ريشه باندې بحث کېږي او د ځينو لغتونو د ترکيب او اشتقاق په شاوخوا کښې خبرې کوم مګر د اشتقاق له کلمې څخه بايد دا ګمان پيدا نشي چه دلته به د پښتو هغه صرف ليکل کېږي لکه چه ګرامر ليکونکی ئې ليکي او له مصدر څخه د ځينو کلماتو لکه:- ماضي، فعل حال، اسم فاعل يا داسې نور... د جوړېدلو لاربښئ. دلته مقصد له اشتقاق څخه هغه اشتقاق دی چه په عربی صرف کښې اشتقاق کبير بولي چه هغه د دوو کلمو ترمينځ په لفظ او معنی کښې يا يوازې په لفظ کښې تناسب پيدا کول دی لکه:- شوملې او شومل - ګروه، ګرېوان - غور، نغوړل - چه يو له بل سره - لفظي او معنوي نزدېوالی او مناسبت لري او همدغه مناسبت دا خبره ثابتوي چه دغه راز الفاظ يو له بله جوړ شوي او اختسل شويدي چه دغو اختسلو يا جوړېدو ته اشتقاق ويل کېږي مګر دا اشتقاق په ځينو مثالونو کښې له عام نظر څخه پټ وي او هر څوک ئې نشي منلی ځکه چه دغه راز تحقيقات لږ څه نوي دي او لکه ځينې نور مسايل عمومی ډګر ته نه دي راوتلي چه هر څوک ئې ومني او تصديق ئې وکړي.

ډېر ځله په ځينو مجالسو کښې سړی له يوه او بله اوري چه په ځينو کسانو باندې خاندي او په بعضې اشتقاقی مسايلو ملنډې وهي. دوی ګمان کوي چه دا خبرې محض وهم او تش خيال دی چه هر څوک پخپله تصور او ګمان ځينې کلمات له نورو کلماتو مشتق بولي او ځانونه د دې علم خاوندان او د فن پوهان معرفي کوي.

زه دا منم چه هر سړی به دغه اهليت نلري او هر څوک چه پزه توره کړي هغه اينګر کېدی نشي، ښائي چه د هر چا ټولې خبرې به د منلو وړ نه وي او پدې راز تحقيقاتو کښې به په رښتيا ځينې داسې خبرې پيدا شي چه هغه به تشه سودا او خوشې وهم وي مګر که څوک دغه علم ته چه نن ورځ په دنيا کښې ډېر اهميت لري سپکه ګوري او خاندي هغه په حقيقت کښې پخپل جهل او پخپله ناپوهی خاندي او په ځان پورې مسخرې کوي ځکه چه نن دغه علم د دنيا د ډېرو پوهانو توجه خپل ځانته را اړولې ده او د اقوامو په تاريخ کښې هم زيات دخل لري، همدغه علم په رڼا کښې د ژبو قرابت او نږدېوالی او د ملتو يو والی ځلېږي او ډېرې مفيدې نتيجې لاس ته راځي.

په دغه موضوع کښې که زمونږ تحقیقات مکمل نه وي او ځینې خبرو ته مو ګوته ونیول شي ښائي چه پوهانو زمونږ سهوې د دغه ابتدائي حال لازمه وګڼي.

مونږ باید دي خبرې ته هم ملتفت اوسو چه د هرې ژبې په اشتقاقي مسایلو کښې د ډېرو پوهانو او لویو خلقو په نظریاتو او تحقیق کښې سهوې او غلطۍ پیدا کیږی او بې له ریاضیاتو په هر علم کښې ځینې داسې مسائل شته چه اعتراض او انتقاد ورباندې کېدی شي ځکه چه اکثره علمی مسایل اجتهادي وي او د اجتهاد په لاره کښې ارومرو کله سهوه او خطا پیښیږي مګر خومره چه یو عالم پخپلو نظریاتو کښې سهوه کیږي همدغومره یو منقد هم پخپل انتقاد کښې غلطیږي.

هر علم په ابتدا کښې د پوهانو ګمان بلل کیږي او ډېر منقدین لري مګر وروسته ورو رو زمینه مستعده کیږي او هغه مسایل چه په ابتدا کښې ئې منل ډېر ګران وي څه موده وروسته په آسانه منل کیږي او خلق ورته په ښه سترګه ګوري.

ډېر ځله یوه خبره د څو تنو په نظر کښې غلط معلومیږي مګر نور ډېر خلق ئې صحیح ګڼي او قدر ئې کوي نو هر کله چه هیڅ حقیقت په ټوله دنیا کښې بې اختلافه نه دی قبول شوی و دی شی چه دغه راز مسائل هم یو داسې حقیقت وی چه ځینې کسان به پکښې اختلاف لري لکه چه څه موده د مخه په یوه مجلس کښې له ما څخه پوښتنه وشوه چه (ښاغلی) له څه شي ځنې جوړ شوی یا اخستل شویدی او د دی کلمی ریشه به څه وي ما وویل چه دا لغت به له (ښه) او (اغلی) څخه جوړ شوی وی لکه چه (ښا پیری) په اصل کښې (ښه پیری) وه او وروسته ښاپیری شویده، دا خبره د مجلس د خلقو خوښه شوه او اروېدونکی پرې زیات خوشحاله شوه ځکه چه (اغلی) په پښتو کښې د ښائسته او حسین په معنی د شعراء په دیوانو کښې موجود لغت دی او (ښه) هم یوه کلمه ده چه زیات له صفت سره استعمالیږی لکه: ښه تور، ښه سپین، ښه ملا، ښه پوه، ښه ښایسته، ښه خوړ، ښه تریخ، او داسی نور ... چه پدې ټولو مثالو کښی (ښه) د روستی کلمی په معنی کښې زیاتوالی او ډېروالی پیدا کوي او په دغه راز استعمال کښې پخپله کومه مستقله معنی نلري نو هر کله چه (اغلی) هم صفت دی او لمړی توری ئې الف دی (ښه) سره په املا کښی هم مرکب شوی او په دی دوو کلمو کښې امتزاجی ترکیب داسی قوت وموند چه اوس سړی پرې د یوې کلمې ګمان کوی نو نظر دغه تحلیل ته د دې کلمې اصلي معنی ښه ښایسته او ښه ښکلی دی.

دا خبره چه نشر شوه او په ځینو اخبارو کښې ورباندې تقریظ هم وشو له هرې خوا ورباندې په جرایدو کښې څه ولیکل شوه او هر چا پکښې څه وویل، ځینو اصل مفکوره

ډېره خوښه کړه او دا بحث ئې يو علمي تحقيق او تدقيق وباله مګر په مثال باندې ئې اعتراض وکړ او وئې ويل چه (ښاپېرئ) له فارسی (شاه پری) څخه جوړ شوی، ځينو نورو په اصل مفکوره باندی سخت اعتراض وکړ او وئې ليکل چه (ښاغلی) اوس هم په محاوره کښې د محترم او ښه سړی په معنی مستعمل دی نو دا کلمه له (ښه اغلی) څخه مرکبه ګڼل يوه سودا او ګمان دی.

دا راز کسان ګمان کوي چه يو غټ لغت به وار د واره همدغسی پيدا شوی وي لکه چه اوس پرې تلفظ کېږی او معنی بې هم په لمړی ورځ همدغه وه چه نن ئې لري نو د دې لامله چه دغسې کسان د کلماتو لفظی او معنوی تحول ته لږ څه ملتفت شي لازمه ده چه د دواړو رازو تحولاتو ځينې مثالونه وښيو مګر لمړی د ښاغلی په باب کښې څه خبرې کوو.

<u>ښاغلی:</u>

زما په ګمان له (ښه اغلی) څخه مرکب شوی او اصلی معنی ئې ښه ښکلی او ډېر ښايسته دی لکه چه په همدغه معنی د خوشحال خان او عبدالعظيم او نورو پخوانيو شعراء په ديوانو کښې ځو ځو ځايه راغلی لکه چه عبدالعظيم وائې: (خدای به ورکړی د جنت حوری ښاغلی) او په بل ځای کښې د جنت ښکلی ښاغلی هم شته او لکه چه د حورو او ښکلو صفت شويدی همدارنګه د خال او مخ په صفت کښې هم ويل شوی او د ګلونو ستاينه هم پرې شوېده لکه ښاغلی خال، ښاغلی مخ، ښاغلی ګل، يا داسی نور ...

نو دغه راز ادبي شواهد او مثال يو قوی سند دی چه ښاغلی په همدغه معنی معرفی کوی او د دې تائيد کوی چه دا کلمه له (ښه اغلی) څخه جوړه شوی او اصلی معنی ئې ښه ښکلی او ډېر ښايسته دی. وروسته ورو رو دغی معنی تغير او تحول قبول کړی ترڅو چه پدې وخت کښې د مطبوعاتو له خوا د محترم دپاره خاص کړشو او د ښايست د معنی هيڅ تصور پکښې نه کيږي.

دغه راز معنوی تحول په ډېرو لغاتو کښې ليدل کېږی او ډېر مثالونه لري چه (ښه) هم له همدغسې لغاتو څخه دی.

دا لغت که په مستقل ډول استعمال شی يعنې د يوه صفت د تاکيد او مبالغې دپاره ونه ويل شي نو اصل معنی ئې معنوی خو بی او ښه والی دی مګر خلق ئې د نن ورځې په محاوره کښې د (زيبائی) او ظاهري ښکليتوب په معنی هم استعمالوی ځکه چه دا

دواړه معنا ګانې ډېرې نږدې دي او په آسانۍ يوه معنى د بلې په ځاى استعمالېدى شي.

په ډېرو ځايو کښې سړى له يوه او بل څخه اوري چه د يوه ښکلى مخ په ستاينه کښې وائي چه ډېرې ښې سترګې لري او ډېرې ښې شونډې ئې دي مګر غرض ئې زيبائي او ښايست وى همدارنګه ښه ګل او ښه کالى هم ښايسته ګل او ښايسته کاليو ته ويل کيږى.

کله چه مونږ وايو دا شى ډېر ښه ښکارى نو مراد ورځنې حسن او ښکليتوب وي نو څنګه چه (ښه) له معنوى ښه والى څخه ظاهرى ښه والى ته انتقال کړى دى دغه راز ښاغلى هم له ظاهرى ښکليتوب ځنې معنوى ښه والى ته تجاوز کړى او بله معنى ئې پيدا کړې ده، لکه پخپله (اغلى) چه اصلاً د ښايست په معنى دى او ځينو ځايو کښې د معنوى ښه والى دپاره هم استعمال شويدى.

سړى چه د پښتو دا څو لغتونه لکه: ښاغلى، اغلى، پېغله يا داسې نور په نظر کښې ونيسي هغه پوهېدلى شى چه د دى لغاتو په خته کښې د ښکليتوب معنى اغږلې ده او د پېغلتوب وخت د همدى لامله چه د حسن او ښايست د کمال او تازګۍ زمانه ده د پېغلتوب په نامه يادېږي او په همدغه لحاظ جنۍ ته په دغه وخت کښې پېغله وائي که لږ څه دقت وکړو ښکلى هم په لفظ او معنى کښې دغو لغاتو ته ډېر نږدې دى او اشتقاقى علاقه ورسره لرى ځکه چه (ك - غ) داسې توري دي چه په مستقيم يا غير مستقيم طور يو په بل بدلېږى او الف هم له لوېدونکو تورو څخه دى چه زياتوالى او کموالى ئې څه تاثير نلرى نو ويلى شو چه (ښکلى) او (ښاغلى) له يوې نيلې او ريښې څخه پيدا شوى او لفظاً او معناً نزديوالى لرى.

دغسې ډېر غټ غټ لغتونه په ژبه کښې شته چه اوس مونږ تصور کوو چه په لمړى ورځ به همدغسې پيدا شوى وى او کومه اشتقاقى لاره به ئې نه وي طى کړى مګر د ژبو پوهان هيڅ کله پدې باندې نه قانع کيږى او پوهيږي چه د هرې ژبې لمړى لغات ډېر بسيط و، چه له دوو يا درى تورو څخه ئې تجاوز نه کاوه، وروسته ورو رو حروف او توري زيات شوي او يوې کلمې له بلې سره ترکيب موندلى دى نو داسې هېڅکله نشى کيدى چه ښاغلى به وار د واره همدغسې پيدا شوى وى او د ترکيب يا اشتقاق لاره به ئې نه وى طى کړى. د دغه علمى اساس په ډاډ مونږ ويلى شو چه (ښايست) هم لکه ښاغلى له دوو جزو څخه مرکب دى چه يو جزئى (ښه) او بل جز ئې له (اېسېدل) څخه ماخوذ دى ځکه چه اېسېدل د نمايش او نمودن معنى لرى او ښايسته هم د خوشنما په معنى راځي.

دلته ښائي چه د لنډ نظر خاوندان وار د واره ووائي چه په ښايست او ښايسته کښې نو (ت) له کومه شوه مګر مونږ د لغوي څېړنې د بدلېدونکو تورو په بحث کښې ويلی دی چه (د- ت) يو له بله بدلېږی او ډېر مثالونه لری نو کېدی شی چه د اېښېدل دال په (ت) بدل شوی وی يا (ت) د تلفظ په اقتضا پکښې زياته شوی وی لکه چه په (ايسی - را ايسی) کښې ايسته، را ايسته ويل کېږی يا د اوښېدل په مصدر کښې استېدل هم وائی.

برسېره پدې ځينې نور مثالونه هم شته چه د (ت) زياتوالی ښئي لکه د اوچت په کلمه کښې چه په سانسکرت کښې (ت) نشته او (اوچ) ويل کېږی.

پښتو او سانسکرت

دا خبره اوس هيڅ غرابت نلری چه پښتو د اريائي ژبو څانګه او پښتانه د اريا د لوی ټبر يوه پخه کورنۍ ده مګر د دې خبرې شواهد او دلايل پيدا کول اوس هم له ابتکاراتو څخه شمېرل کېږي او هر څوك ورسره ډېره دلچسپي لري.

پښتو اريائی ژبه ده او په اريائي ژبو کښې له سانسکرت سره ډېر قرابت لري، ځينې کسان چه په ژبو کښې عمومی مطالعه لري او د ژبو پوهان بلل کېږي هغوی لا پښتو او فارسی، هندی او اوستائي يا دا راز نورې ژبې د سانسکرت څانګې او ښاخونه بولي چه د اريائي جنوبی په نامه يادېږي.

که مونږ د لغاتو مقابله او مقايسه شروع کړو ډېر زيات لغتونه مومو چه په پښتو، سانسکرت او فارسی کښې عيناً يا په لږ تغير مستعمل دي او د دغو ژبو ډېر قرابت او نزديوالی ثابتوي مګر کوم قرابت چه پښتو ئې له سانسکرت سره ښکاره کوي فارسی ئې په هغه اندازه نلري او د يوې عمومی مقايسې په اثر کښې ويلی شو چه پښتو او سانسکرت پخپل مينځ کښې ډېر قوی اخوت لري او يوه مشترك اصل ته ئې نسبت کېږي چه سړی په فارسی او سانسکرت کښې دغه راز خپلوی نشي پيدا کولی بلکه په ښاخونو کښې د يوې څانګې نسبت لري.

دا خبره ښائي چه يوه غټه دعوه تلقی شي مګر اثبات ئې ډېر آسانه دی او قوی شواهد پيدا کېږي چه بايد دا خبره ومنل شي.

که مونږ ځينې سانسکرت لغتونه فارسی ته ورته دی او ځينی پښتو ته بلکه پدې باب کښې د ژبې قالب او چوکاټ په نظر کښې ونيسو يقين به وکړو چه فارسی هغه مشترك صفات چه سانسکرت او پښتو ئې لری اکثريه له لاسه ورکړيدی او په رښتيا د دې دواړو ښاخونو په مقابل کښې ديوی څانګی مثال او حيثيت لری.

وګورئ! د تذکير او تانيث فرق چه په پښتو او سانسکرت يا ځينې نورو اريائي ژبو کښې شته د نن ورځې په فارسی کښې نه ليدل کېږي. دغه اعرابی او حرفی تغير چه په پښتو کښې د ځينې عواملو او مغيره حروفو په سبب پېښېږي او د پښتو په ګرامر کښې زياته

برخه لري په سانسکرت کښې هم شته او په فارسی کښې ئې نه وینو. فعلی صیغې هم په سانسکرت کښې لکه پښتو زیاتې دي چه په فارسی کښې هغومره نشته.

څنګه چه په پښتو کښې ابتدا په ساکن عمومیت لري او په ډېرو کلماتو کښې لمړی توری ساکن وی په سانسکرت کښې هم دغه خاصه موجوده ده او همدغسې عمومیت لري مګر په فارسی کښې په ساکن باندې ابتدا نشي کېدی.

ځینې تورې چه په پښتو کښې شته او فارسی ئې نلری لکه: ډ، ړ، ټ، ڼ - او د پښتو په لغاتو کښې لویه برخه لري په سانسکرت کښې هم شته او په دغو ردیفو کښې ډېر لغات هم لري نو ویلی شو چه د پښتو او سانسکرت لغوي قرابت هم نسبت فارسی ته ډېر قوی او مکمل دی.

ډېر لغات شته چه په پښتو او سانسکرت کښې عیناً بې له څه تغیره مستعمل دي او په ځینو کښې لږ څه حرفي یا حرکتي تغیر هم راغلی دی چه دلته ئې مثالونه له (۲) مادو لاندې ښودل کېږی.

الف: هغه لغتونه چه بې له څه تغیره په دواړو ژبو کښې مستعمل دي.

	پښتو	سانسکرت	فارسی
(۱)	انګار	انګار	اخگر
(۲)	سالو	سالو	چادر سرخ زنانه
(۳)	پتنګ	پتنګ	پروانه
(۴)	سنګار	سنګار	آرایش
(۵)	چندڼ	چندڼ	صندل
(۶)	هټی	هټی	دکان
(۷)	مل	مل	همراه
(۸)	کوټ	کوټ	قلعه
(۹)	ګړی	ګړی	ساعت
(۱۰)	لونګ	لونګ	میخك
(۱۱)	نل	نل	نی
(۱۲)	تالو	تالو	کام
(۱۳)	ارهنډه	ارهنډه	بید انجیر

(۱۴)	جړاو	جړاو	مرصع
(۱۵)	سنګر	سنګر	کمین
	پښتو	**سانسکرت**	**فارسی**
(۱۶)	کلال	کلال	کلال
(۱۷)	نیل	نیل	نیل
(۱۸)	نیك	نیك	نیك
(۱۹)	اتوار	اتوار	ادینه، شنبه
(۲۰)	شال	شال	شا – چادر زنانه
(۲۱)	غوا	غوا	مادگاو
(۲۲)	سنډه	سنډه	گاومیش
(۲۳)	تیل	تیل	تیل
(۲۴)	پټو	پټو	پتو
(۲۵)	رسۍ	رسی	رسن، ریسمان
(۲۶)	دروه	دروه	خدعه
(۲۶)	رس	رس	اذوقه
(۲۸)	تول	تول	وزن
(۲۹)	ستوان، ستو	ستوان	آرد گندم بریان
(۳۰)	سلائی	سلائی	سرمه چوب
(۳۱)	کروړ	کروړ	کرور (ده ملیون)
(۳۲)	تپاك	تپاك	شوق
(۳۳)	چل	چل	چل - فریب
(۳۴)	جړۍ	جړی	هفته باران
(۳۵)	جنجال	جنجال	جنجال
(۳۶)	پت	پت	آب، ابرو
(۳۷)	ماما	ماما	ماما
(۳۸)	ګریوان	ګریوان	گریبان
(۳۹)	آپت(۱) [1]	آپت	آفت

[1] - دا کلمه په سانسکرت او پښتو دواړو کښې شته او یوه معنی لری ځوک ئی چه له اصالت ځخه خبر نه وی هغه به ګمان کوی چه له عربی آفت ځخه مقغنه ده – په زړه فارسی کښې هم آگفت همدغه معنی لری.

(۴۰) پلنګ، پالنګ	پلنګ	چارپائی
(۴۱) وار	وار	بار (دفعه)

ب: هغه لغتونه چه په پښتو او سانسکرت کښې په لږ تغیر لیدل کیږي:

دغه راز لغتونه مونږ په دوو برخو ویشو چه د لفظی او معنوی تغیر په عنوانونو بیلیږي یعنې ځینې لغات دي چه په پښتو او سانسکرت کښې ئې د تلفظ په لحاظ څه فرق پیدا کړی دی مګر معنی ئې یوه ده لکه (ډیوه) چه په سانسکرت کښې (ډیوا) ویل کیږي او معنی ئې همدغه چراغ دی چه په پښتو کښې ئې لری، مګر په لفظ کښې دومره شویدی چه (الف) یې په (ه) تبدیل موندلی او دغه راز ابدال د پښتو او سانسکرت په ډیرو مشترکو لغاتو کښې امثال او نظائر لري او د پښتو پخپل مینځکښې هم واقع شویدی یعنی (ادیره- هدیره- اګی- هګی- ارومرو- هرومرو) په دواړو تورو ویل کیږي.

ځینې نور لغتونه دي چه د تلفظ په لحاظ پدې دواړو ژبو کښې هیڅ تغیر نلري مګر د معنی په اعتبار ئې څه تحول قبول کړی وی لکه: (کال) چه په سانسکرت او پښتو دواړو کښې په یوه تلفظ موجود دي خو په معنی کښې ئې د تخصیص او تعمیم له حیثه فرق پیدا کړی دی ځکه چه کال په سانسکرت کښې مطلق (وخت) ته وائي او په پښتو کښې د فارسی سال په معنی دی چه یوې محدودې او معینې زمانې ته ویل کیږي او عمومیت ئې په تخصیص بدل شویدی.

د پښتو کله هم له کال څخه اخستل شویدی او له (نور کله) یا (هر کله) څخه هم معلومیږی چه کله د مطلق وخت په معنی استعمالیږي او په تکراری صورت کله کله هم دغه معنی لری.

هر کله چه دا دواړه رازه لغتونه وپیژندل شوه اوس ئې نمونې او مثالونه وګورئ!

غر: دا لغت په همدغه معنی په سانسکرت کښې (ګر) ویل کیږی چه په فارسی ئې (کوه) بولي- دا دوه توری (غ – ګ) په پښتو لغاتو کښی هم یو په بل بدلیږی لکه: کارغه، کارګه- پرتوغانې، پرتوګانې او په سانسکرت کښې نور هم ډیر لغتونه پیدا کیږي چه له پښتو څخه ئې د همدغه تورو د ابدال په سبب لږ لفظي تغیر پیدا کړی او معنی ئې هماغه ده چه په پښتو کښې ئې لري، لکه چه له روستیو مثالو څخه پخپله معلومیږی.

جغ: په سانسکرت کښې (جګ) ویل کیږي او همدغه معنی لری په فارسی ئې (یوغ) بولي.

ګرونج: چه په پښتو کښې د ګړيو ايښودلو ځای ته وائي او په فارسی ئې (ګروچی) بولي په سانسکرت کښې ورته (غرونجا) وائي.

غوندی: دا لغت هم په سانسکرت کښې (ګون) وايه شی او همدغه معنی لري چه په پښتو کښې ئې غوندی لری او په فارسی ورته (ګونی) وائي چه د غلو او دانو اچولو مخصوص ظرف دی.

د دی کلمی روستی توری (د – ی) هم له هماغه لوېدونکو تورو ځخه دی چه زياتوالی او کموالی ئې په ځينو لغاتو کښې ګورو مګر د معنی په تغير کښې ئې څه تاثير نه وی کړی.

ګونګړی: په سانسکرت کښې (غونګنی) همدغه معنی لری چه وېشېدلی حبوبات ورځنې مراد دی.

ګنړ[2]: د انبوه په معنی دی چه په سانسکرت کښې (غن) ويل کېږی.

کنډ: په سانسکرت کښې (خنډ) او په فارسی کښې ورته (ګند) وائي چه (خ، ك) پکښې يو له بله بدل شويدی، او نور مثالونه هم لری.

کټ: دا لغت هم په سانسکرټ کښې (خټ) لوستل کېږي چه په فارسی کښې ورته چارپائی وائي.

ماکو: چه په فارسی کښې هم مستعمل دی او د جولايانو مخصوصه آله ده په سانسکرت کښې ورته (ماخو) وائي او همدغه معنی لری.

لوخړه: په پښتو کښې زيات او غليظ دود ته ويل کېږی چه په سانسکرت کښې (لوخ) ورته وائي او ويلی شو چه (لوګی) هم له (لوخ) سره اشتقاقی مناسبت لري.

سنګتيا: په سانسکرت کښې (سنخيا) همدغه معنی لری چه په پښتو کښې ئې سنګتيا لری او دواړه د يوی ريشی څخه ماخوذ معلومېږی[3].

شونډه: د سانسکرت (هونټ) همدغه معنی لری چه په پښتو کښې ئې شونډه لری او په فارسی ورته لب وائي.

ګاونډی: دا لغت په سانسکرت کښې (ګاونټی) ويل کېږي چه په فارسی ئې همسايه بولي[4].

2-له دغو پنځو مثالو څخه معلومېږی چه (غ، ګ) په پښتو او سانسکرت کښې ډېر ځايونه بدل شويدی.

3-د سانسکرت او پښتو له دی څو لغتونو لکه: کټ، خټ- کنډ، خنډ- ماکو، ماخو- سنګتيا، سنخيا- لوګی، لوخ- څخه معلومېږی چه (ک، خ، ګ) په دی دواړو ژبو کښې د ابدال ډېر مثالونه لری.

4-شونډه او هونټ- ګاونډی او ګاونټی د (ت–د) ابدال په پښتو او سانسکرت کښې ښئی.

واټ: د جادې او لارې په معنی دی چه په سانسکرت کښې ورته (باټ) وائي.

والۍ: چه ځينې پښتانه ئې له غوږ سره يو ځای هم استعمالوی او غوږ والۍ ورته وائي په سانسکرټ کښې ئې (بالۍ) بولي(٥)[5].

بڼ :په پښتو کښې ځنګله ته وايي چه په سانسکرت کښې (بن) همدغه معنی او لږ لفظي تغيرلري- په زړه فارسي کښې بن باغ ته وايي او بنوان باغوان ته ويل کيږي.

لس: دا کلمه چه يو مخصوص عدد ته وائي په سانسکرت کښې ورته (دش – دس) ويل کيږی- لس او دش که څه هم په ظاهر کښې لرې ښکاره کيږي ځکه چه يو توری ئې هم سره شريك نه دی مګر څوك چه د حروفو تغير او تبديل سره اشنا وي هغه به يقين وکړی چه دا دوه لغتونه په اصل کښې يو لغت دی او څه ډېر لرېوالی نلری ځکه چه (ش – س) هر وخت يو په بل بدليږي او ډېر مثالونه لري چه د لغوی څېړنې د بدلېدونکو تورو له عنوان لاندې وښودل شوه.

همدارنګه (د – ل) هم په ځينې پښتو او فارسی لغاتو کښې داسې معلوميږی لکه چه يو په بل بدل شوی وی لکه (ليدل، ديدن- لاس، دست- پلار، پدر) او داسی نور ...

په پښتو او سانسکرت کښې هم دغه دوه تورې سره بدليږی لکه چه له دې وروستی مثال څخه هم معلوميږی.

لېور: په پښتو کښې د مېړه ورور ته ويل کيږي چه په سانسکرت کښې (ديور) ورته وائي چه له پښتو سره يې د (د – ل) له ابدال څخه نور څه فرق نلري.

جنۍ: په پښتو کښې هماغه معنی لری چه په فارسی کښې ئې (دختر) لري مګر په سانسکرت کښې ئې لږ معنوی تحول کړی او ښې له کوم حرفی تغيره ښځې ته جنی وائي يعنی دی لغت په پښتو او سانسکرت کښې يوازې معنوی تحول کړی او توری ئې په يوه حال پاته دی.

ناوی: دا لغت چه د عروس په معنی دی او په يوه مخصوص وخت او حال کښې ښځې ته وايه شی په سانسکرت کښې ديوه توری په تبديل يعنی (ناری) مطلق ښځې ته وائي او تعميم لری.

شپه: په سانسکرت کښې (شپا) ويل کيږي چه په فارسی ورته شب وائي- دغسې مثالونه چه په پښتو کښې ديوه لغت اخر توری (ه) وی او په سانسکرت کښې په الف ويل

---

[5]-والۍ او بالۍ- واټ او باټ د (و –ب) ابدال په پښتو او سانسکرت کښې ښکاره کوی- دا دواړه توری د پښتو پخپل کور کښې هم يو له بله بدليږی لکه: وياله، بياله- وېره، بېره يا داسی نور.

کېږی. یعنی روستی توری الف وی زښت ډېر دي چه ځيني نمونې ئې په روستيو مثالو کښې ښودل کېږی.

پاره: چه په پښتو کښې د سيماب په معنی دی په سانسکرت کښې (پارا) ويل کېږی.

ډيوه: چه د چراغ معنی لری په سانسکرت کښې ئې (ډيوا) بولي.

پنجره: چه په فارسی کښې ورته قفس وائي په سانسکرت کښې (پنجرا) لوستل کېږی.

پوره: د مکمل او تام په معنی دی په سانسکرت کښې (پورا) وايه شي.

مېله: دا لغت چه په پښتو او فارسی دواړو کښې يو راز مستعمل دی په سانسکرت کښې په همدغه معنی (ميلا) ويل کېږي.

تامبه: په پښتو کښې سوته وائي چه په سانسکرت کښې ورته (تامبا) وائي.

تاڼه: چه په پښتو کښې عام او معروف لغت دی په سانسکرت کښې (تهانه) ويل کېږی او همدغه معنی لري.

دغه راز مثالونه چه يو لغت په سانسکرت کښې په (ه) ويل کېږي او په پښتو کښې (ه) له تلفظ څخه لوېدلی وي ډېر دي چه نمونې ئې په روستيو مثالو کښې ښيو.

سمبالول: د انتظام معنی لري چه سامانول هم ورته وائي، په سانسکرت کښې په لږ لفظي تغير (سمبهالنا) همدغه معنی لری يعني وروسته تر (ب) يو بل توری لری چه هغه (ه) ده مګر پوره تلفظ پرې نه کېږي.

لکه چه په پښتو کښې د مصدر روستی توری (ل) وي په سانسکرت کښې (نا) د مصدر علامه ده لکه (پالل) چه (پالنا) ويل کېږي.

سد: اصلی معنی ئې عقل او هوش دی که څه هم ځينی پښتانه ئې په بله معنی استعمالوی لکه چه وائي: بی سده غوښې وې- او غرض ئې ډېروالی يا ښه والی وی- په سانسکرت کښې هم په همدغه اصلی معنی(سدهـ) مستعمل دی چه په اخر توری يعنی (هـ) پوره تلفظ نه کېږي.

موټ: چه د حبوباتو يو قسم دی او ځينو حيواناتو ته ورکول کېږی په سانسکرت کښې (موټهـ) په خفيفه (هـ) ويل کېږي.

مېښه: په سانسکرت کښې (مهيښ) لوستل کيږي.

پاله: چه په پښتو کښې ورته (کرکې) هم وائي چه له کرلو څخه ماخوذ معلومېږی په سانسکرت کښې (پهال) ورته وائي.

پلی: چه په پښتو او فارسی دواړو کښې په یوه معنی مستعمل دی په سانسکرت کښې (پهلی) همدغه معنی لري.

پیړی: دا لغت د پښتو پخوانی لغت دی چه د څوکۍ په شان یوه واړه کټکی ته ویل کېږي لکه چه رحمان بابا وائي:

د پالنګ او د پیړی حاجت څه نشته
د یارانو نشستن د زړه په تخت دی

په سانسکرت کښې هم (پیړهی) همدغه شی دی، او ډېر لږ لفظي تغیر لري یعنې یوه خفیفه (هـ) پکښې زیاته ده.

میاست: چه ځینی پښتانه ئې (میاشت) بولی په سانسکرت کښې (ماس) ورته وائي- روستی توری یعنی (ت) خو مونږ دمخه وویل چه وروسته تر (س) او ځینې نورو تورو زیاتېږی او اساسی حرف ورته نه ویل کېږی (ی) هم یو غیر اساسي حرف دی چه د کلماتو په بېلولو او پردی کولو کښې ئې کموالی او زیاتوالی څه تأثیر نلری.

نمر: په پښتو کښې (لمر، نمر، مر) همدغه یوه شی ته وائي چه په فارسی او سانسکرت کښې ورته (مهر) وائي او د پښتو (مر) ورته ډېر نږدی معلومېږی بلکه یو شی بلل کېږی ځکه چه دغه (ه) په سانسکرت کښې ډېر خفیف تلفظ لری لکه چه مخ کښې مو هم وویل او ډېر مثالونه مو راوړل چه د پښتو او سانسکرت ډېر مشترك لغتونه د دغسی (هـ) په کموالی او زیاتوالی لږ څه فرق پیدا کوي.

اوچت: په سانسکرت کښې ئې اوچت لری- د پښتو (چت) چه د سقف معنی لری هم له اوچت څخه اخستل شویدی.

ځنګل: چه په فارسی ئې جنګل بولی په سانسکرت کښې هم ورته (جنګل) وائي- دغه راز نور کلمات هم شته چه په پښتو کښې په (ځ) او په سانسکرت کښې په (ج) ویل کېږي چه ځینې نمونې ئې دلته ښیو:

ځمکه: چه مځکه هم ورته وائي په سانسکرت کښې ئې (جماه) بولی او د (ځ- ج) ابدال په دې دواړو ژبو کښې ښئي.

ورځ: دا لغت په پښتو کښې یو بل صورت هم یعنی (روځ) هم لوستل کېږی او ځینی پښتانه ئې (وریځ) هم بولی چه په دوو لهجو کښې (و) د مخه دی او په یوه لهجه کښې (ر) د مخه ده، په سانسکرت کښې (روج) په همدغه معنی دی چه لکه (ځمکه) د (ځ، ج) ابدال ښئي.

ژبه: په دې لغت کښې درې لهجې موجودې دي چه څوك ئې (ژبه) او څوك ئې (زبه) او ځينې (جبه) وائي- په سانسكرت كښې هم دا لغت په دوو لهجو ليدل كيږى يعنې (جبها) او (جوها) دواړه تلفظونه پكښې شته لكه چه په فارسى كښې (زبان(او (زبون) دوه تلفظ پكښې موجود دى نو د پښتو دا يوه لهجه (جبه) له سانسكرت سره زيات قرابت او نزديوالى لري.

سل: چه يو معين عدد دى او په فارسى ئې (صد) بولي په سانسكرت كښې ورته (ست) وائي چه د (ت- ل) په ابدال ئې يو له بله فرق پيدا كړيدى لكه چه د پښتو (ست) او د فارسى (سلا) هم همدغه راز فرق لري او ويلى شو چه په پښتو كښې (پلار) او په سانسكرت كښې (پترى) هم د دغه ابدال مثال دى.

اوسپنه: په سانسكرت كښې ورته (ايس) وائي او معلوميږى چه د دواړو لغتونو اصل يو دى.

نوم: لكه چه په فارسى ئې (نام) بولي په سانسكرت كښې هم (نام) ورته وائي چه له پښتو نه څه ډير لريوالى نلري.

نوى: په فارسى او سانسكرت دواړو كښې ورته (نو) وائي او ويلى شو چه د پښتو (ناوى) به هم له نوى څخه ماخوذوي ځكه چه هغه هم نوى كاله ته راځى او هر څه ئې نوى وي.

نژدى: چه نژدى هم وائي او په فارسى ئې (نزديك) بولى په سانسكرت كښې (نيد) ويل كيږي.

درې: په سانسكرت كښې (ترې) ويل كيږي او بې له دې نه چه (د- ت) پكښې يو له بله بدل شويدى نور څه فرق نلري- دغه راز ابدال د پښتو پخپل كور كښې هم شته لكه زبات او زباد- د فارسى (مادر) او د سانسكرت (ماترى) هم د همدغه ابدال مثال دى.

اوبه: په سانسكرت كښې ورته (اپ) وائي.

بريت: چه په فارسى ئې (بروت) بولي په سانسكرت كښې ورته (بهرودت) وائي چه يو له بله ماخوذ معلوميږي.

كوتره: د فارسى (كبوتر) د پښتو كوتره او د سانسكرت (كبوت) درى واړه داسې لغتونه دي چه اصل ئې يو معلوميږى.

نوك: دا كلمه هم په سانسكرت كښې (نكهه) ويل كيږي چه په اخر تورى باندې پوره تلفظ نه كيږي.

مستې: په فارسی ئې (ماست) بولي او په سانسکرت کښې ورته (مستو) وائي چه هېڅوك ئې له نزدېوالی سترګی نشی پټولی.

شولې: په سانسکرت او فارسی کښې ئې (شالی) بولي.

پنه: چه په فارسی ئی (پایزار) بولی د سانسکرت له (پنهی) سره ډېر نزدې ښکاري.

تبه: په سانسکرت کښې ورته (تپ) وائي چه په پښتو کښې د حرارت په معنی دی او ویلی شو چه (تبه) او (تپ) به یو له بله جوړ شوی وي.

تپوس: څوك چه د دې لغت له اصل څخه خبر نه وي ښائي چه هغه دا ګمان وکړي چه له عربی (تفحص) څخه جوړ شوی او مغنن شویدی مګر حقیقت داسې نه دی ځکه چه دا لغت په اریائي ژبو کښې مشترك اصل لری چه په سانسکرت کښې (تپاس) په فارسی کښې (پرس- پرسان) او په پښتو کښې تپوس ویل کېږي مګر هغه قرابت چه تپوس او تپاس یو له بله لری فارسی ئې ورسره په هغه اندازه نلري.

برو: یا برهو چه ګرم او تاووده باد ته وائي په سانسکرت کښې ورته (پروا) وائي چه د فارسی (پروان) او د پښتو (پرمان) هم له همدغې ریښې ماخوذ معلومېږي.

دوړی:چه ګرد او خاکباد ته ویل کېږي په سانسکرت کښی (دهور) ورته وائي.

چتری: په سانسکرت کښې ئې (چهتری) بولی او یوه خفیفه (ه) پکښې زیاته ده.

څر: چه ځینی پښتانه ئې (څر) وائي په سانسکرت کښې (چر) ویل کېږی.

چرګ: په پښتو کښې هغه حیوان ته وائي چه په وچولی کښې سپینوالی لری او ځینی پښتانه ئی (چرګی) هم بولی چه په سانسکرت کښې ورته (چرکا) وائي.

ځوم: لکه ځمکه چه په سانسکرت کښې (جماه) بولی ځوم ته هم په سانسکرت کښې (جمای) وائي.

پالل: دا مصدر په فارسی په پرورش نمودن باندې ترجمه کېدی شی چه په سانسکرت کښې (پالنا) همدغه معنی لری- هر کله چه په دې لغت کښې د پرورش او تربیت معنی پرته ده نو سړی ویلی شی چه د (پلار) کلمه به هم له همدغی کلمې څخه جوړ شوی وی.

ډله: د جمعیت په معنی ده او په سانسکرت کښې په ډېر لږ لفظی تغیر (ډل) ویل کېږی او همدغه معنی لري.

مور: دا لغت هم په ډېرو اريائی ژبو کښې په لږ لفظي تغير ليدل کېږي اوويلی شو چه د سانسکرت (ماتری) د انګليسی (مدر) د فارسی (مادر) او د پښتو (مور) له يوه اصل څخه جوړ شويدي.

پلار: په سانسکرت کښې ئې (پتری) او په فارسی ئې (پدر) بولي.

سا: په سانسکرت کښې (سانس) د همدغه معنی لری.

سکه: د عياني په معنی دی يعنی هغه ورور يا هغی خور ته ويل کېږي چه له مور او پلاره وی او په دواړو اصلونو کښې شريك وی- په سانسکرت کښې (سګا) هم همدغه معنی لري او خپله اشتقاقی علاقه ورسره ښئي.

پاڼه: چه په فارسی (برگ) بولی په سانسکرت کښې ورته (پنا) وائي.

هنجه: په سانسکرت او فارسی دواړو کښې ئی (هنگ) بولي.

مېږ: چه ځينی پښتانه ئې مګ لولی او مؤنث ئی مېږه او مېګه راځی په سانسکرت کښې ورته (ميخ) وائي چه لکه سنګتيا او سنخيا د (ګ – خ) ابدال ښئي.

منل: په سانسکرت کښې (مانا) د منلو په معنی دی او لکه چه د پښتو مصدرونه په (ل) تامېږي د سانسکرت مصادر په (نا) باندی اتمام مومی لکه (سمبهالنا) او (پالنا) چه د سمبهالولو او پاللو په شان مصدرونه دی او په هماغه معنی دی.

مندری: دا لغت که څه هم اوس دومره ډېر نه اروېدل کېږی او زيات پښتانه (والیـ) يا غوږ والیـ ورته وائي مګر د پښتو صحيح لغت دی چه له محاورې نه لاتر اوسه نه دی لوېدلی او اوس هم ځينې پښتانه وائي چه په غوږ کښې ئې مندری اچوم او د ځينو ښځو نوم مندری وي ځکه چه په پښتو کښې د اکثرو ښځو نومونه لکه: اوری، غوټی، يا داسی نور ... د زيوراتو او ګاڼو له اقسامو څخه وی او مندری هم په همدغه لحاظ د ښځو نوم اېښودل کېږی په سانسکرت کښې (موروندی) هم همدغه معنی لری او دواړه د يوی ريشې څخه ماخوذ ايسی.

نته: يا نتکیـ چه په پزه کښې ځوړندېږی او پښتانه ئې زښت ډېر خوښوی او مينه ئې پرې راځی لکه چه له دی لنډیـ نه معلومېږی:

ستا په نتکیـ کښې شيطان ناست دی هره شبه مې ستا خولګیـ ته لمسوينه

په سانسکرت کښې ئې هم (نته) بولي چه په تلفظ کښې ئې ډېر لږ فرق محسوسېږی.

ندرور: چه په فارسی ئې (ننو) بولي په سانسکرت کښې ورته (نند) وائي او دری واړه لغتونه د يوی کورنیـ معلومېږی.

لېمبو: په سانسکرت کښې ئې (نېبو) بولی چه له لېمبو او لېمو سره ډېر نزدېوالی لري.

کوډی: د سحر او جادو په معنی په پښتو کښې مشهور لغت دی او هغه څوك چه دا کار کوی (کوډګر) ورته وائي- په سانسکرت کښې (کدهه) د کوډو په معنی دی او په ریشه کښې ورسره ډېر نزدی ایسي.

کوهی: دا لغت په سانسکرت کښې (کوا) ویل کېږی او د (چاه) په معنی دی.

ګازره: چه ځینی پښتانه ئې (زردکه) بولی په سانسکرت کښې (ګاجر) ویل کېږي.

مخ: په لږ لفظی تغیر سره په سانسکرت کښې مخ ته (موخ) وائي چه یو له بله ماخوذ معلومېږي.

له دی پورتنیو مثالونو څخه به د پښتو او سانسکرت لغوی قرابت تر یوه حده ښکاره شوی وی- که مونږ د پښتو ژبې خپلوی له ځینې نورو آریائي ژبو سره مقایسه کړو ښائي چه ځینې لغتونه به پیدا کړو چه د پښتو او یوی بلی اریائي ژبې قرابت وښئي مګر په دغه اندازه نه ځکه چه ژبې هم لکه ملل او اقوام پخپل مینځکښې متفاوت قرابت لری او د همدغه قرابت په اندازه په لغاتو او عمومی صفاتو کښې هم خپل نزدېوالی او شباهت ښئي. په هغه اندازه چه اریائي ژبې پخپل کور کښې یو له بله خپلوی لری له سامی ژبو سره ئې نه لري مګر څه نه څه نزدېوالی پکښې لېدل کېږي او داسی نه کېږي چه یو له بله په هېڅ شی کښې شباهت ونلری.

کوم قرابت چه اریائي ژبې یو له بله لري هغه هم متفاوت دی. هغه کسان چه په ژبو کښې عمومی مطالعه لري او د ژبو پوهان ورته ویل کېږی هغوی په اریائي ژبو کښې پښتو، سانسکرت، فارسی، اوستا، او ځینې نورې ژبې یو له بله ډېرې نږدی ګڼی او ډېره خپلوی ئې ښئي.

پښتو او فارسی:

په پښتو او سانسکرت خو څه نه څه خبرې وشوې اوس به د پښتو او فارسی لغوی نزدېوالی او قرابت لږ څه څرګند کړو ځکه چه دا دواړه ژبې هم لکه نورې اریائي ژبې پخپله مینځکښې قرابت لری چه ځینی لغات په دواړو ژبو کښې عیناً بې له تغیر او تبدیله مستعمل دی او ځینی په لږ لفظی یا معنوی تغیر مشترك معلومېږی چه دلته ئې ځینې نمونې او مثالونه ښیو:

سور: لکه چه په پښتو کښې یوه مخصوص رنګ ته وائي او د پښتو په محاوره او قاموس کښې اصلي ځای لري، په فارسی قاموس (برهان قاطع) کښې هم په همدغه معنی قید دی. د همدی لامله (سور ګل) ګل سوری بولي او (لاله سوری، شراب سوری) په همدغه لحاظ ویل کیږی.

تلوسه: دا لغت د اضطراب او ناقراری او زیات انتظار په معنی د پښتو په محاوره کښې مستعمل دی او په فارسی قاموس کښې هم په همدغه معنی قید دی که څه هم د نن ورځې په فارسی تحریر او ادبیاتو کښې ئې نه مومو.

جغندر: د لبلبو په معنی په پښتو او فارسی دواړو کښې شته او هیڅ فرق نلری- هر کله چه په پښتو او فارسی کښې ډیر لغتونه لکه: ګل، آسمان، باد، هوا او داسې نور په یوه معنی مستعمل دي چه ځینې د دې دواړو ژبو د اختلاط او ګډون په سبب او ځینې د اصل او اساس د قرابت او نزدیوالی له کبله په دواړو ژبو کښې په مشترك ډول ویل کیږي نو دغه برخه به پریږدو او هغه مثالونه به وښیو چه په دواړو ژبو کښې په څه لفظی تغیر مستعمل دي او داسې معلومیږي چه دواړو صورنو له یوه اصل څخه تحول کړیدی لکه دا لاندینی مثالونه:

سپین: دا لغت په فارسی کښې (سپید) لوستل کیږی چه له سپین څخه ماخوذ معلومیږی.

رسی: له رسن سره چه په فارسی کښې ریسمان هم ورته وائي لغوی قرابت لری.

ټبر: په فارسی کښې (تبار) هم په همدغه معنی دی او د دواړو لغتونو اصل یو ښکاری.

باتنګڼ: چه په پښتو کښې بانجانو ته وائي په فارسی کښې (باتنګان) هم همدغه معنی لری لکه چه په برهان قاطع کښې قید دی.

سکاره: چه د نن ورځې په فارسی کښې ورته (ذغال) وائي په فارسی قاموس کښې (سکار) په همدغه معنی قید دی.

کټ مټ: په فارسی کښې (کت مت) همدغه معنی لری لکه چه په پښتو کښې ئې کټ مټ لری.

مرغه: د فارسی (مرغ) سره په معنی کښې یو والی او په لفظ کښې نزدیوالی لری.

غوږ: په برهان قاطع کښې (غول) د غوږ په معنی لیکل شویدی او د (اسبغول) په تحلیل کښې هم ویل شویدی چه د دغه بوټی پاڼی هم لکه د آس غوږونه داسی وی نو ځکه ورته اسبغول وائي یعنی دا لغت ترکیبی لغت دی چه یو جزئې اسپ او بل جز ئې (غول) دی.

غویی: یا غوا چه د نن ورځې په فارسی کښې ورته (گاو) او (مادگاو) وائي په ځینو فارسی قاموسونو کښې (غاو) هم په همدغه معنی لیکل شوی نو ویلی شو چه (گاو) هم له (غاو) څخه جوړ شویدی چه هغه له (غوا) یا غویی څخه ماخوذ معلومېږی (غ- گ) هم په ډېرو لغتونو کښې یو په بل بدلېږی لکه چه د سانسکرت او پښتو لغاتو په بحث کښې ئې ډېر مثالونه وښودل شوه.

غږ: چه ځینی پښتانه ئی (غګ) بولي په فارسی کښې هم یو لغت شته چه غګ ته ډېر نزدی معلومېږی ځکه چه (غاك) په فارسی کښې یوه خاص اواز ته وائي لکه چه برهان قاطع لیکي: غاك بر وزن خاك اواز و بانگ کلاغ را گویند.

ګبین: په فارسی کښې انگبین همدغه معنی لری او د دواړو لغتونو اصل یو معلومېږی.

انګېرل: د پښتو مستعمل مصدر دی چه د پنداشتن معنی لری او ډېری صیغې ورځنې جوړېږی –په فارسی کښې- (انگاریدن) همدغه معنی لری او همدغه راز مصدر دی.

بور: په پښتو کښې یو قسم رنګ دی چه سور والی ته مایل وی مګر په فارسی کښې بور هغه اس ته وائي چه رنګ ئې سور والی ته مایل وي.

بوزه: په فارسی کښې هغه شرابو ته وائي چه له اوړو، وریجو او اربشو جوړ شوی وی او د مېوی معنی هم لری لکه چه د ژبې د پوهانو څخه یو تن وائي چه (خربوزه) له دوو جزو څخه مرکب لغت دی چه (خر) د لوی په معنی دی او (بوزه) میوی ته وائي نو د خربوزی معنی لویه او غټه مېوه ده- په سانسکرت کښې هم دا لغت همدغه معنی لري.

په پښتو کښې د ځینی عیاشو خلقو په باب کښې ویل کېږی چه خپل مال ئې بنګ و بوزه کړ چه بوزه پدی ځای کښې د مېوی او شرابو دواړو معنی ورکوی- د پښتو په ځینې پخوانیو کتابو کښې دا لغت د شرابو په معنی هم مستعمل دی لکه چه په تاریخ مرصع کښې یو ځای د یوه بد سړی د قتل په واقعه کښې لیکي چه پس له مرګه ئې بوزه له خولی او پزې راووتل او قصد ئې شراب دی.

لوڅ: چه په فارسی کښې ورته (لچ) وائي دواړه له یوه اصل څخه ماخوذ معلومېږی ځکه چه (څ، چ) ډېر ځله یو په بل باندی بدلېږی. په فارسی کښې (لوت) هم د لوڅ معنی لری او (ت، څ) هم یو له بله بدلېږی لکه: (څښتن، تښتن، تښتېدل، څښتېدل.

سور: په مجهول و او چه ځینی پښتانه ئې سپور هم بولی د فارسی له (سوار) سره پوره لغوی قرابت لری- په فارسی کښې (اسوار) هم د سوار په معنی دی او په ځینې

قاموسو کښې قيد شويدی. احتمال لری چه دا لغت له (اس) او (وار) څخه مرکب وی او په اصل کښې (اس وال) وی چه وروسته (اسوار) او بيا سوار شوی دی.

لوغل: په پښتو کښې د لوشلو معنی لري او په لغاتو کښې هم ليکل شويدی چه په فارسی کښې (لوغيدن) هم په همدغه معنی راځی او له لوغل سره ډېر نزديوالی ښئي.

درغل: دا لغت په پښتو کښې د چل او حيلې په معنی دی او درغلی چالباز او حيله ګر سړی ته ويل کيږی چه په فارسی کښې (دغل) عيناً همدغه معنی لری او درغل ته ډېر نزدی ښکاري.

انديږ: په فارسی کښې (اند) او (اندك) لږ شي ته وائي او په پښتو کښې انديږ د ورك او ناياب په معنی راځي.

دغه راز ډېر لغتونه په پښتو او فارسی کښې مومو چه په ډېر لږ لفظی تغير په دواړو ژبو کښې ويل کيږي او په معنی کښې يو له بله هيڅ فرق نلری لکه: آب، اوبه- خور، خواهر- راغ، راغه- ستر، سترگ- تريخ، تلخ- لېور، ايور- ځنګل، جنگل- او داسی نور ... چه مونږ ئې د زياتوالی او ډېروالی له کبله ټول مثالونه نه راوړو او په همدغو څو نمونو باندې اکتفا کوو.

که مونږ د فارسی لغات سره له ټولو رنګونو او متعددو لهجو له نظر لاندې ونيسو ډېر داسې لغات پيدا کولی شو چه له پښتو سره په ريشه کښې شريك يا له پښتو نه ماخوذ دي لکه (گاو) چه په فارسی کښې په يوه بل صورت يعنې (غاو) هم شته چه له غوا او غويی سره ښکاره قرابت لری بلکه له پښتو نه اخستل شويدی ځکه چه دغه ماده په پښتو کښې متعدد صورتونه لری او خپل اصالت ثابتوی.

يا لکه (گوش) چه په فارسی کښې (غول) هم ويل کيږی چه له (غوږ) ځنې جوړ شوی دی او ويلی شو چه گوش هم له (غول) او غوږ څخه ماخوذ دی ځکه چه (غ، گ) زښت ډېر سره بدليږی او د يوه توری مثال لری.

دلته بايد دا هم ووايو چه په فارسی کښې هم ځينی لغتونه لکه د پښتو بعضی لغات متعدد صورتونه او زيات رنګونه لری يعنی لکه چه په پښتو کښې (لمر، نمر، مر) څو رازه ويل کيږي د فارسی هم اکثر لغات په مختلفو لهجو سره لوستل کيږی چه د فارسی قاموسونه دا حقيقت په ښه شان ثابتوی او په يوه لغت کښې څو صورتونه لکه (نيلوفر، ليلوفر، ليلوبر، ليلوپل) راته ښئي او لکه د پښتو (وياله- بياله) په فارسی کښې هم (تراويدن- ترابيدن) د ترشح په معنی ښکاره کوی.

په فارسی کښې هم د تورو د ابدال په اثر کښې يو لغت لکه: کاچار او کاچال د اثاث البيت په معنی دوه صورتونه لری مګر د نن ورځې په ليك او تحرير کښې له څو مختلفو صورتو څخه يو صورت انتخاب شوی او يوازی (نيلوفر) ويل کېږی ځکه چه دا د ژبو عادت دی چه وروسته تر نضج او پوخوالی په ليك او تحرير کښې يوه معياری لهجه پيدا کوی او له هغه ابتدائي تشتت او اختلاف څخه را اوزی. موږ ډېر فارسی لغتونه په قاموسونو کښې په مختلفو شکلونو ګورو چه نن ورځې په تحرير کښې ئې نه وينو يعني ټول (ماه) ليکی او هيڅوك (ماح) نه ليکی- همدارنګه د (ګستاخ) په ځای (استاخ) او د (افراشتن) په ځای (افراختن) څوك نه وائي- په هر ځای او د هر چا په ليك کښې (انبوه) او (اندوه) په همدغه يوه ډول ليدل کيږی او هيڅوك (انبه) يا (انده) نه ليکی او نه د (زغال) په غوض (ژکال) ليکل کېږی که څه هم قاموسونه ورځنی دك دي او ډېر مثالونه لری ځکه چه د فارسی ليك هغه ابتدائي مرحله طی کړېده او ليکوال ټول په يوه لاره روان شويدي هسې نه چه څوك (غراش) او څوك (خراش) وليکي يا ځينی (دغل) او حينی نور (دګل) غوره کړی او په ليکلو کښې متعددې لارې جوړې کاندي.

که سړی د فارسی ليك او تحرير ته ځير شی دغه راز اختلافات به ډېر پيدا کړی او بې له ځينو مثالونو لکه: نوشت، نبشت، بخشود، بخشيد- افتاد، افتيد- اکنون، کنون- رساند، رسانيد- نور اختلافات نه ليدل کيږی مګر داسی هم نشو ويلی چه د لهجې اختلاف پکښې بيخې نشته.

لکه چه په پښتو کښې بدليدونکو تورو يا لوېدونکو او ځای بدلوونکو تورو يوه لغت ته څو صورته او څو رنګه ورکړيدی، په فارسی لغاتو کښې هم دغه کار شويدی چه د نن ورځې په تحرير کښې لږ او په قاموسونو کښې زيات تر نظر تېرېږی لکه: لوبيا، لوويا- کتاره، کتاله- افراختن، افراشتن- بان، بام- غليواژ، غليواج- انجغ، انجوغ- بوزه، يوزه- اسوار، سوار- کالب، قالب- افروز، فروز- تګاب، تګاو- ګرختن، ګريختن- اياس، اياز- غراشيده، خراشيده- يا داسی نور ...

که موږ د فارسی ګرامر ته ښه ځير شو او د هر مصدر تصريفات په نظر کښې ونيسو دا به راته څرګنده شي چه د پښتو د ځينې مصادرو فعل حال چه له ماضی څخه مخالف وی په فارسی کښې هم امثال او نظاير لري نو دا چه ځينې ګرامر ليکونکي دغه راز افعالونه په پښتو کښې په دوه مصدرونه قايلېږی چه يوه ته مستعمل او بل ته غير مستعمل وائي يعنې د دې لامله چه د (تلل) فعل حال (ځی) راځی نو ځل يو غير مستعمل مصدر ګڼی په فارسی کښې هم دغه مشکل پيښ دی او شته مګر تر اوسه ورته څوك يا متوجه شوي نه

دي يا چا اهميت نه دی ورکړی او په پښتو کښې خوشې په خوشې دا خبره دومره غټه شوېده چه د ګرامر د تشتت اوبی نظمۍ لوی د ليل ګڼل کېږي.

لکه چه په پښتو کښې د (الوتل) له مصدر څخه فعل حال (الوزی) جوړېږی يا له (وتل) څخه (اوزی) او له (پرېوتل) څخه (پرېوزی) جوړېږی په فارسی کښې هم له (ساختن) څخه (ميسازد) او له (باختن) څخه (ميبازد) جوړېږی او نور مثالونه هم لری لکه: دوختن، ميدوزد- تاختن، ميتازد- ګريختن، ميګريزد- افروختن، ميافروزد- يا داسی نور ...

پدی ټولو مثالونو کښې فعل حال له ماضی څخه مخالف دی او سړی ويلی شی چه دغه د (ت، ز) ابدال لکه چه په پښتو کښې ليدل کېږی په فارسی کښې هم شته چه بايد هلته هم سړی په دو مصدرونو قايل شی يعنی له (تاختن) سره (تازيدن) او له (باختن) سره (بازيدن) دوه پالتو مصدورنه هم قبول کړو. هر کله چه زما د بحث اصلی موضوع فارسی نشی کېدای او پدې ځای کښې يو ضمنی اهميت لري نو په ډېرو خصوصياتو کښې ئې بحث نشم کولی او نه ئې په جزياتو کښې داخلېدلی شم.

د همدی لامله بېرته پښتو ته را ګرزم او غواړم چه ترکيب او اشتقاق باندی لږ رڼا واچوم.

ترکیب او اشتقاق

هغه کسان چه د ژبو په شاوخوا کښې علمی او عمومی مطالعات لری او د ژبو پوهان بلل کېږی هغوی وائي چه د انسان لمړی کلمات اسماءُ او نومونه و چه وروسته ورځنې افعال او بیا حروف او روابط پیدا شویدی نو ویلی شو چه انسان پخپل لمړی تلفظ کښې نومونه او بسیط کلمات استعمالول او په دغو کلماتو کښې به هم شفوی حروف زیات و.

د دې خبرې تصدیق اوس هم واړه اطفال او کوچنیان په ښه شان کوي ځکه چه هغوی هم لمړی ځل په شفوی حروفو او ډېرو بسیطو کلماتوتلفظ کوی او وروسته بیا په غټو الفاظو او ثقیلو حروفو شروع کوی. نو په دغه اعتبار سړی ویلی شی چه په هره ژبه کښې لمړی ځل واړه الفاظ پیدا شویدي او وروسته بیا له هغو الفاظو څخه نور لفظونه د ترکیب او اشتقاق په ډول جوړ شویدي چه که سړی لږ دقت وکړی او د کلماتو ریښې او نیلی ولټوی ډېر لغتونه یو له بله ارتباط او نزدیوالی لري- ډېر داسې لغتونه پیدا کېږی چه په ظاهره بسیط معلومېږی مګر هغه په حقیقت کښې مرکب وي، ډېر داسې لغات شته چه سړي ته په سر سری نظر داسې ایسی لکه چه له کوم بل لغت سره هیڅ اشتقاقی تناسب نلری او نه پکښې ترکیبی رنګ لېدل کېږی مګر حقیقت بل راز وي چه وروسته له تحقیق او څېړنی څه نه څه معلومېږی. پدی ځای کښې باید دا هم وویل شی چه دا بحث په هره ژبه کښې په ظنی اساس باندی بنا وي او داسې نشي کېدی چه د لغاتو په تحقیق او تحلیل او دغه راز تحقیقاتو کښې سړی هېڅکله سهوه نشي یا هر څه چه وائي هغه له اعتراضه خلاص وي.

یو تن له اروپائي پوهانو څخه وائي (د هتری) په سانسکرت کښې د دختر په معنی دی چه له (ده) څخه مشتق دی (ده) په سانسکرت کښې غوا لوشلو ته ویل کېږی او هر کله چه پخوا دغه کار هغو نجونو کاوه چه مېړونه به ئې نه درلودل او د پلار په کور کښې به وې نو په همدغه نامه وبلل شوې- دا تاویل د فارسی په (دختر) کښې هم تطبیق کېږی ځکه چه (دوختن) په فارسی کښې د غوا لوشلو په معنی هم راځی نو (دخت) یا دختر ورځنې ماخوذ کېدی شي.

همدارنګه د انګلیسی کلمی (سستر) په تحلیل کښې چه (جنی) ته ویل کېږی هم وائي چه (سستر) د تارو رېشلو معنی لری او د دی لامله چه پخوا به د انګلیسی جونو کار

تار وربشل و، نو سستر ورته وویل شوه. یو بل تن د ژبی له پوهانو څخه وائي چه (دوشیزه) په اول کښې ورېِ جنۍ ته ویل کیده چه په اورو به اختسل کېده او له (دوش) څخه دا کلمه جوړه شویده وروسته دي لغت خپل ځای بدل کړ او د پېغلی دپاره خاص شو چه اوس وری جنۍ ته هډو نه ویل کیږی. دغه راز تاویلات که څه هم د منلو وړ دي مګر که څوك پکښی خبرې پیدا کوی ښائي چه نور تاویلات هم پیدا کړی شی او په دغو تحلیلاتو قانع نشی.

نو کیدی شی چه زمونږ پدی بحث کښې هم ځینې داسې خبرې وی چه څوك ورته ګوته ونیسی یا کوم بل تاویل وکړی مګر پدی باب کښې د هر راز نظریاتو ښکاره کول مفید دی او د لغوی تحقیقاتو په لاره کښې ارو مرو څه رڼا پیدا کوی چه دغه دی مونږ وربانديې پیل کوو:

سپوږمۍ: په یقینی ډول ویلی شو چه دغه سپین ټیکلی (سپوږمۍ) له ډېرو وختو را ایسی د انسان توجه خپل ځانته را ګروزولي ده او په لمړیو وختو کښې ئې یو نوم ځانته پیدا کړیدی، که مونږ د پښتو په شعر او ادب کښې دا کلمه ولټوو ډېر زیاته به موله نظره تیره شی او وبه پوهېږو چه زمونږ په عامیانه او عام ادب او لنډیو کښې دومره عمومیت لري لکه چه ګل او بلبل، می او ساقی خط و خال یا دا راز نور کلمات ئې په شرقی ادب خصوصاً په فارسی کښې لري. مګر ویلی شو چه دا کلمه په لمړۍ ورځ په همدغه کیف او مقدار نه وه پیدا شوی بلکه له دوو کلمو څخه ئې ترکیب موندلی.

که مونږ د شعرا ٔ دیوانونه وګورو ډېر ځایونه د سپوږمۍ په ځای (وږمۍ) او (وږمکه) پیدا کوو او پوهېږو چه دا کلمه پخوا (وږمۍ) وه چه وروسته ورسره یوه بله کلمه (سپینه) زیاته شوی او سپوږمۍ شویده لکه چه (تروږمۍ) له توری وږمۍ ترکیب موندلی او نن لکه یوه بسیطه کلمه په نظر راځی.

لکه چه په فارسی کښې (ماه) د سپوږمۍ او د میاشتی دواړو معنی لری یا په عربی کښې (شهر) اصلاً د سپوږمۍ په معنی وه او وروسته ئې د شمسي او قمری میاشتو مفهوم پیدا کړیدی او په پښتو کښې هم میاشت سپوږمۍ او دغو معدودو ورځو ته په مشترك ډول ویل کیږی همدغه راز سپوږمۍ هم کله د میاشتی او شپو ورځو په معنی راځی چه (تروږمۍ) تورو شپو ته او سپوږمۍ سپینو او رڼا شپو ته ویل کېږی.

دلته: پدې کلمه کښې هم ترکیبی رنګ ښکاره دی که څه هم په ظاهره ډېره بسیطه ایسی- د دی لغت یو جز (دا) او بل جزئې (لته) دی چه د ځای معنی لری لکه چه د پښتو په قاموسو کښې هم په همدغه معنی قید دی. (دا) هم د پښتو مستعمله کلمه ده چه

د نږدې اشاره دپاره استعمالېږی او د دواړو جزو له ترکیب څخه د (اینجا) معنی پیدا کېږی.

ځینې پښتانه (دالته) عیناً د (دلته) په عوض وائي او د (دا) الف هم نه غورځوی.

هلته- دا کلمه هم لکه (دلته) په اصل کښې (هالته) وه چه یو جزئې (ها) او بل جزئې (لته) دی لکه چه اوس هم ځینې پښتانه (هالته) د (هلته) په ځای وائي او د (آنجا) معنی لری ځکه چه (ها) بعیده اشاره ده او لته د ځای معنی لری نو د دواړو جزو له ترکیب څخه د آنجا مفهوم پیدا کېږی.

پشکال: چه د بارانو وخت او موسم ته وائي له (برشکال) څخه جوړشویدی چه (برش) په سانسکرت کښې باران ته وائي او (کال) د وخت په معنی دی برسات هم له (برش) سره اشتقاقی ارتباط لری.

تربور: دا کلمه په لمړی نظر معلومېږی چه یو جزئې (تره) او بل جزئې (بور) دی چه د فارسی له (پور) او د سانسکرت له (پوتر) یا (پتری) سره پوره قرابت لری ځکه چه په پښتو کښې هم (بور) د ځوی په معنی دی لکه چه په فارسی او سانسکرت کښې (پور) او (پوتر) همدغه معنی لری- د همدی لامله (بوره) او (بورچنډه) هغې ښځې ته وائي چه ځوی ئې مړ وي او تربور هم د تره ځوی ته ویل کیږي.

ترله: دا لنډه کلمه هم له مرکبو کلمو څخه ده چه د تره لور ته ویل کیږی او له همدغو دوو کلمو څخه ئې ترکیب موندلی او ترخیم پکښې شویدی.

نهار: په پښتو کښې هغه چاته نهار ویل کیږې چه خوراك څه نلری او وږی پاته وی لکه چه وائي (فلانکی نهار دی څه نلری) یا (هغه مسافر بیګا نهار پاته شو او چا ورته څه را نه وړل) په سانسکرت او زړه فارسی کښې (اهار) طعام او خورش ته وائي چه په پښتو کښې په منفی ډول (نهار) مستعمل دی- د نن ورځې په عامیانه فارسی کښې (اهار) یو بل صورت پیدا کړی او (نار) شویدی مګر معنی ئې څه تغیر نه دی موندلی او د دې په ځای چه (بی اهار ماند) ووائي (بی نار ماند) ویل کیږی.

په پښتو کښې (ناری) هم له همدغې کورنۍ څخه دی.

ستوری: دا کلمه په پښتو کښې هماغه معنی لری چه په فارسی کښې ئې (ستاره) لری- په سانسکرت کښې (سور) هم د لمر په معنی دی چه د پښتو ستوری ته په لفظ او معنی کښې نږدی معلومېږی.

که ووایو چه (سترګه) هم له ستوری سره اشتقاقی علاقه لری ښائي چه له حقیقت څخه لری نه وي ځکه چه په پښتو کښې ستوری ته، سترګه هم وائي لکه چه د سحر

ستوری د سحر ستږګه بولي، او کله چه ډېر تیاره وی نو هم وائي چه ستږګه په ستږګه نه ښکاري او غرض له لمړی ستږګې ستوری وی.

غړوندی: څرګنده ده چه دا لغت دوه مستقل جُزَ لری چه یو جزئې غاړه او بل جزئې (وندی) دی چه وند د (بند) په معنی دی او دغه دوه توری (و، ب) په ډېرو کلماتو کښې لکه (ویاله، بیاله) یو په بل بدلیږي- په پښتو کښې (وندنی) په مستقل صورت هم مستعمل دی چه د لوخو یوه مخصوص قسم پرې ته وائي او لوګرې پکښې لوی- او ګېډۍ- ترې- همدارنګه (وندر) هم یو راز پړی دی چه غړوندی پکښې پراته وی او غوایان پرې ترل کیږي.

نو غړوندی بې له څه شك او شبهی د غاړی وندنی ته ویل کیږي چه تحت اللفظ ترجمه ئې (ګلوبند) دی که څه هم د فارسی په اصطلاح کښې ګلوبند یوه ښایسته امیل ته ویل کیږي چه د تزین او آرایش دپاره په غاړه کښې اچول کیږي.

وګړی: پدی کلمه کښې دوه تاویلونه په نظر راځی یو دا چه وګړی یوه کلمه ده او له ګړېدلو څخه جوړه شوېده چه د ناطق او متلفظ معنی لری- بل دا چه له (وی ګړی) څخه مرکبه ده او دوه جزَ لری چه (وی) د لفظ او قول په معنی دی لکه چه په زړوکتابو کښې ئې مومو او د (وینا) کلمه ئې هم تائید کوی او (ګړی) یا (ګری) د نسبت او فاعلیت علامه ده چه له یوې بلې کلمې سره یو ځای کیږی او داسې اسم صفت ورځنې جوړیږی چه د فعالیت معنی هم پکښې پرته وی لکه: ژرنده ګړی- لوګری- اشرګری یا داسې نور ...

د دې وروستی تاویل په لحاظ هم ویلی شو چه دا کلمه په اصل کښې د ناطق او متلفظ په معنی وه چه د انسانی حقیقی مفهوم دی، وروسته ئې په معنی کښې څه تغیر او تحول راغلی او لږ څه ئې خپل رنګ بدل کړېدی.

پیمخی: له (پیې) او (مخ) څخه جوړ شویدی چه اوس د ښکلی او ښایسته معنی لري او دومره عمومی مفهوم ئې پیدا کړی چه یوه ښایسته ټوپك ته هم پیمخی ټوپك ویل کیږي مګر په اصل کښې هغه چاته ویل کېده چه مخ به ئې په سپینوالی او لطافت کښې د پیو په شان و، چه هغه معنی په ټوپك کښې هیڅکله نه جوړیږی.

دغسې ډېر ترکیبی کلمات په پښتو کښې شته چه پس له ترکیبه ئې بله معنی پیدا کړېده او د اوسنی معنی په اعتبار د بسیطې کلمې حیث لري مګر لفظی صورت ئې ترکیبی رنګ لری لکه: یومخی چه پخپله ترکیبی معنی کښې ئې څه تحول قبول کړېدی او د همدی لامله هر سړی ته یو مخی نه ویل کېږی که څه هم هیڅوك دوه مخونه نلری

او هر څوك د يوه مخ خاوند وی نو ويلی شو چه اوس يومخی د خپلی معنی په لحاظ چه صادق سږي ته ويل کيږی يوه بسيطه کلمه ده- همدارنګه زړه سواندی، سرتور، خوابدی، تيټ سترګی، زړه تورن، زړور، او داسی نور ...له همدغسې لغاتو څخه دي چه وروسته له ترکيبه ئې بسيط حيث پيدا کړی او دريم لغت ورځنې جوړ شويدی مګر بالعکس ځينې داسې مرکب کلمات هم شته چه لفظی صورت ئې په ظاهره بسيط معلومېږی مګر په معنی کښې ئې ترکيبی رنګ ښکاره وی لکه (ځنګه چه له (څه رنګه) څخه مرکب دی او همدغه ترکيبی معنی ئې ساتلې ده.

نغری: دا لغت له (نغرل) سره اشتقاقی ارتباط لری ځکه چه نغرل د خوړلو په معنی دی او نغری هم د جوړو پخولو ځای ته وائي او احتمال لري چه په لمړيو وختو کښې به د جوړلو ځای هم همدغه و، ځکه چه دا د نانخوی خوني وروسته پيدا شويدي او په ابتدا کښې ژوندون ډېر بسيط کيف درلود او اوس هم په کلوکښې زيات خلق دناستی په خونه کښې نغری لری او نغری په غاړه ډوډی خوری.

شوملی: دا کلمه هم د پښتو له يوه مصدر سره چه (شومل) دی اشتقاقی علاقه لری ځکه چه (شومل) د څکلو معنی لری او شوملی هم د څکلو شی دی او په لفظ کښې هم دومره ورته نزدی دی چه د حرکاتو په تعديل ورځنی هغه کلمه جوړيږی چه ځينې کسان ئې اسم مفعول او ځينې ئې صفت مشبه او يا په کوم بل نامه بولی.

موږ: له (مږی) سره لفظی او معنوی تناسب لری چه په ځينو ژبو کښې نه لېدل کيږی او همدغه تناسب ته اشتقاق وائي.

مړول او مړېدل چه دوه مصدرونه دي هم له همدی مادی ماخوذ دي.

مينځل: هر کله چه ظاهری تطهير او پاکوالی په مينځلو راځی او مينځل ورته ويل کيږی نو وروسته همدغه لغت په لږ لفظی تغير د معنوی پاکوالی او تقديس و تسبيح معنی هم پيدا کړه او (مانځل) ورځنې جوړ شوه مګر ځنګه چه د لغاتو د تغير او تحول سلسله تل جاری ده او هيڅکله نه قطع کيږی نو له (مانځل) څخه هم د يوه بل تحول او انتقال په اثر کښې (مونځ) جوړ شو او د صلوة معنی ئې پيدا کړه ځکه چه په مانځه کښې هم د لوی ښتن (مانځنه) شته او بې د ځان له مينځله او ظاهری تطهير څخه نه ادا کيږی.

وروسته تر دې چه د دغه لغت ټول صورتونه په نظر کښې ونيسو نو څرګنديږي چه (مينځل) نسبت ووينځلو ته اصل او مرجح دی چه بايد په ليکلو کښې همدغه يو شکل او صورت غوره شي.

سندره: د دی لغت اصل او ریشه په سانسکرت کښې پیدا کولی شو او پوهیږو چه دا کلمه د دوو جزو څخه مرکبه ده ځکه چه په سانسکرت کښې (ناو) اواز ته وائي او (سو) هم د (خوش) په معنی دی چه له بلی کلمی سره د اختصار په ډول یو ځای کیږی او په سانسکرت کښې ئې په همدغه ترکیبی ډول مثالونه مومو لکه (سناد) چه خوش اواز ته ویل کیږی او (سکندھ) د خوشبو معنی لری چه په دواړو کلمو کښې له (سو) څخه یوازی (س) اخستل شوی او (کندھ) سره یوځای شویدی.

نو سندره هم د دی لامله چه په ښه اواز ویل کیږی او یوه خوږه نغمه وی د لفظ او معنی په اعتبار له (سناد) سره تناسب او اشتقاقی رابطه لري.

چرګی: د نغری غاړی او ماحول ته پښتانه (چرګی) وائي، ښائي چه دا لغت له (چرګی) اخستل شوی ځکه چه په ژمی کښې اکثر ځایونه خلق د نغری شاوخوا ته د خبرو اترو دپاره راټولیږی او د نغری غاړه په حقیقت کښې د جرګی ځای وی.

غږ: دا لغت په پښتو کښې معروف او مشهور دی چه په فارسی ئې (صدا) بولی مګر څومره چه په فارسی کښې (صدا) عمومیت لری او د هر شی اواز ته ویل کیږی غږ هغومره عمومیت نلری او د انسان په آواز پورې ډېر اختصاص لری. دی لغت د نورو لغتو په جوړیدو او پیدا کیدو کښې ډېره برخه اخستېده او څو لغتونه ورځخه جوړشویدی یعنی له یوی خوا ترینه د (غږېدل) مصدر جوړ شوی لکه چه د پښتو اکثر مصدرونه له همدغسې کلماتو څخه جوړیږی له بل خوا ورځنې د (غوږ) لغت جوړ شوی چه د (غږ) اوریدلو اله ده او ټینګ تعلق ورسره لري.

څنګه چه له (غږ) څخه د (غږېدل) مصدر جوړ شوی همدارنګه له (غوږ) ځنې هم د (نغوږل) مصدر پیدا شوی چه د نن ورځی په محاوره کښې نشته مګر په پخوانیو کتابو کښې له خپلو مشتقاتو سره لېدل کیږی.

اومړی: هغه تار چه سست او بې تاوه وی (اومړی) ورته وائي لکه چه ټینګ او تاو کړی تار ته (مزی) ویل کیږی او یوه قوی او غښتلی سړی ته هم مزی وایه شی لکه چه بې قوته شی ته اومړی وائي او یوه داسی غړی ته چه حس او حرکت پکښې نه وی مړیږ ویل کیږی نو ویلی شو چه یا (اومړی) له مړی څخه جوړ شوی او یا (مړی) له اومړی څخه د نحت په اثر کښې پیدا شویدی.

پرتوګانښ: په اصل کښې د پرتوګ وانښ چه (وانښ) او (وانښکی) د پړی په معنی دی او له پرتوګ سره په اضافی ډول مرکب شوی او اختصار پکښې راغلی دی- وروسته بیا په

ځینې تلفظونو کښې (ک) په (غ) بدل شوی او (پرتوغانښ) شویدی مګر لمړی تلفظ اصل او مرجح دی.

زمکه: د دې لغت په عوض په فارسی کښې (زمین) او په سانسکرت کښې (جما) ویل کیږی. د فارسی نوم په تحلیل کښې ئې د ژبې پوهان وائي چه (زم) د یخنۍ او سردۍ په معنی دی چه (زمستان) هم ورځنې ماخوذ دی نو د دی لامله چه د زمکی جرم او مخ سوړ دی نو زمین ورته وویل شوه.

د سانسکرت نوم په تحلیل کښې ئې هم وائي چه (جما) له (جنم) څخه مشتق دی او جنم د پیدایش په معنی دی نو هر کله چه زمکه د ټول مخلوق د پیدایش ځای دی نو (جما) ورته وویل شوه.

په پښتو کښې (زمکه) هم دغه لمړی تاویل ښه قبلوی او ویلی شو چه په پښتو هم یخ موسم ته (زمی) وائي لکه چه په فارسی ئې زمستان بولي نو زمکه په همدغه اعتبار چه یوه سره کره ده په دغه نامه بلل شویده.

که دېته وګورو چه زمکه د ژوند او زرغونېدو ځای دی ښائي چه له دی دوو لغتو سره ئې هم څه اشتقاقی ریشه پیدا کړو.

زمکه له زیم سره هم په لفظ کښې نزدې معلومېږی نو کیدی شی چه زمکی ته پدې لحاظ چه اوبه او زیم ورځنې پیدا کیږی زمکه ویل شوی دی.

غل: دا لغت هم له ډېرو لغاتو سره لفظی او معنوی مناسبت او اشتقاقی علاقه لری یعنی غل، غلیم، غلول، غالی، غبل، چه په فارسی ئې (دغل) بولی د یوی کورنۍ لغتونه دی بلکه غلی او غلی کېدل هم له همدغی خانګی څخه دي.

خوله: خوړل او خواړه له (خولی) سره لفظی او معنوی تناسب او اشتقاقی علاقه لري.

څبل: څوبل، څبل او څوبلول هم یو له بله جوړ شویدی.

کسل: لکه چه (کَسَیٌ) او (کسل) یو له بله جوړ شویدی او (کتل) هم ورته نزدی معلومېږی همدارنګه لېدل او لېمه هم یو له بله ماخوذ ښکاره کیږی.

تله: تلل او تول هم له تلی سره لفظاً د معنی قرابت لري.

مېلمه: په سانسکرت کښې (مهمان) د تعظیم معنی لری او (مها) هم معظم او مشر ته ویل کیږی نو هر کله چه مېلمه هم د عزت خاوند وی او هر څوك ئې تعظیم کوی هغه هم په دغه نامه وبلل شوه.

په پښتو کښې مېلمه چه جمع ئې (مېلمانه) راځي له (مهمان) سره پوره قرابت لری او ویلی شو چه مېلمه هم په اصل کښې (مېلمان) و، او وروسته ورځنې الف او نون لوېدلی او مېلمه شوېدی- د دی دواړو تورو د لویدلو ډېر مثالونه هم په ژبه کښې شته او زیات شواهد لری د دې کلمی مونث چه (مېلمنه) راځي هغه هم د دې خبرې اثبات او تائید کوی چه (مېلمه) په اصل کښې نون درلود او وروسته ورځنې لویدلی دی، که نه هیڅکله داسی نه کېږی چه مذکر کښې نون نه وی او په مونث کښې زیات شی.

لومه: په سانسکرت کښې (لوم) د بدن و ېښتانو ته وائي چه د پښتو لومه ورسره لغوي قرابت لری.

مشر: دا کلمه له (مها) او (مه) سره لغوی قرابت لری چه لمړی کلمه په سانسکرت کښې او دوهمه په فارسی کښې د لوی او بزرګ معنی لری.

کشر: په سانسکرت کښې (کشا) د خاشاك په معنی دی او په فارسی کښې (که) واړه ته ویل کېږی.

وربشل: چه رېشل هم ویل کېږی د سانسکرت له (رشمی) سره چه تاروته ویل کېږی نږدی ښکاری- په پښتو کښې (رشمه) هم هغه مئین پړی ته وائي چه له تارو څخه جوړ شوی وی.

تنسته: په سانسکرت کښې تارو ته (تان) هم وائي چه د فارسی (تنیدن) او د پښتو (تنسته) ورسره اشتقاقی رابطه لری.

کلی، کلا، کور: دا دری واړه لغتونه یو له بله جوړ شوی او اشتقاقی علاقه لری، که څوك (کلا) له (قلعه) څخه مضغن بولی هغه به کلی او کور ته ملتفت نه وی.

سمسور: په پښتو کښی سمسور اوس د سر سبز او خرم و شاداب معنی لری او هر تازه باغ ته سمسور ویل کېږی مګر ښائي چه په اصل کښې به د ګلو سره چمن او ګلزار ته ویل کېده لکه چه په اشعارو کښې هم دا لغت د ګلو باغ سره زیات استعمال شویدی لکه:

باغ د ګلو به سمسور وی مونږ به نه یو — د بلبلو به پری شور وی مونږ به نه یو
ګله به هله ورته وکړم — چه سمسور باغ دی نورو نه نیسی ګلونه

وروسته په دغه معنی کښې تغیر او تحول راغلی او د سرسبزی معنی ئې پیدا کړېده د دې خبرې تائید او تصدیق دا هم کوی چه په سانسکرت کښې (سمن) مطلق ګل ته وائي او په فارسی کښې یوه مخصوص ګل ته ویل کېږی نو کېدی شی چه سمسور له (سم) چه د سمن مخفف دی او (سور) څخه مرکب شوی وی او اصلی معنی یې سور ګلزار وي.

پرون: چه د تېرې ورځې په معنی دی او کله د مطلق تېر او ګذشته په معنی راځي لکه پرون شپه، پرون ورځ، پروسکال- په سانسکرت او فارسی کښې هم نېلې او رېشې لري ځکه چه په سانسکرت کښې (پر) او په فارسی کښې (پارینه) د تېر او ګذشته معنی لری او (پار) هم په فارسی کښې تېر کال ته وائي.

اوره: اوریا، اورېدل او (اوره) یو له بله ماخوذ او مشتق دی.

مړاوی: له مړاوبی څخه مخفف دی.

مری: دا لغت په پښتو کښې دوه معنی لری یعنی هم ستونی او توتکی ته وائي او هم هغه شی ته ویل کېږی چه په فارسی ئې (موره) بولی او یوه مخصوص قسم ته ئې (مروارید) هم وائي چه په پښتو ئې مرغلره بولي.

دا لغت له (موری) سره هم اشتقاقی علاقه لری چه په پښتو، فارسی او سانسکرت دری واړه ژبو کښې د اوبو تېرېدلو ځای ته وائي.

سوی: دا لغت په پښتو او فارسی دواړو کښې ظاهری قوارې او سر و صورت ته ویل کېږی چه وائي فلانکی ښه سوی لری او مراد ورځنی دغه ظاهري وضعیت او نمود وی.

په سانسکرت کښې (سوید) چه له (سوی) سره ډېر قرابت لری د خوی په معنی دی بلکه خوی له همدغې کلمې ماخوذ دی ځکه چه دا راز ډېرې کلمې شته چه په سانسکرت کښې په (س) او په پښتو او فارسی کښې په (خ) ویل کېږی لکه خسر چه په سانسکرت کښې (سوسر، شوسر) ویل کېږی یا لکه خور او خواهر چه په سانسکرت کښې ورته(سوسری) وائي نو ویلی شو چه سوی په اصل کښې د خوی په معنی و چه وروسته ئې معنوی تحول کړی او د ظاهري قوارې مفهوم ئې پیدا کړیدی.

همدارنګه خوی د پښتو او فارسی مشترك لغت دی چه په سانسکرت کښې هم ریشه لری.

کونډه: هغه ښځه چه مېړه ئې مړ وی کونډه ئې بولي- د دې لغت د معنی په تحلیل کښې دوه نظریې د سړی فکر ته راځی چه هغه دواړه د (کونډ) د کلمې څخه ناشی دی ځکه چه کونډ په پښتو کښې برسېره پدې چه د (کونډی) د کلمې مذکر صورت دی دوه نوری معنا هم لری یعنی د غره سر او جګی څوکی ته چه وني او بوټی نلري او بیخی وچه او سپېره وی هم کونډه ویل کېږی او بې ښکرو حیوان هم کونډ او کونډی بولی، له لمړی معنی څخه معلومېږی چه کونډه د دی لامله په دغه نامه یاده شوېده چه دا هم د مېړه دنه والی په سبب وچه وی او د زېږېدو او انتاج هیله ورځنې نشي کېدی.

دوهمه معنی سړی ته دا القا کوی چه په پښتو کښې لکه چه بې ښکرو حیوان او بې ښاخونو ونې ته کونډ او کونډۍ ویل کیږی، خوار او عاجز سړي ته هم کونډ وائي ځکه چه په پښتو او فارسی دواړو ژبو کښې ښکر د قوت معنی افاده کوی لکه چه وائې فلانکی ښکر لری یائې ښکرونه ورمات کړه، که ئې له بزرګۍ ښکر شنه شی هم به دا کار ونکړی- نو هر کله چه کونډه هم په کلی او کور کښې عموماً خواره او عاجزه وی نو کونډه ورته وویل شوه.

سور: یوه مخصوص رنګ ته وائي چه په سانسکرت کښې ئی (شون) بولي- ځوك چه د تورو له ابدال سره اشنا وی او پدی باب کښې څه مطالعات لری هغه به دا خبره په آسانۍ ومنی چه شون او سور یو له بله جوړ شویدی او پوره قرابت لری ځکه چه (س، ش) او همدارنګه (ر، ن) هر وخت یو په بل بدلیږی او ډیر مثالونه لری لکه: شته، سته- رنګړی، ننګړی- او داسی نور...

کارګه: په سانسکرت کښې (کاګ) همدغه معنی لری چه په پښتو کښې ئې کارغه او کارګه لری.

بېره: چه ځینی پښتانه ویره هم وائي په سانسکرت کښې (بهی) او په فارسی کښې (بیم) همدغه معنی لری او په ریشه کښې سره شریك دي.

وړندار: د ورو ښځې ته پښتانه وړندار وائي چه له ورور او (ندار) څخه مرکب لفظ دی مګر څه تخفیف او نحت پکښې شویدی لمړی جز خو معلوم دی او تفصیل ته هیڅ حاجت نلری- دوهم جز ئې په ترکیبی ډول په (تندار) کښې هم شته چه د تره ښځې ته وائي او له تره او (ندار) څخه ئې ترکیب موندلی دی.

نو ویلی شو چه (ندار) د ښځې په معنی دی او د سانسکرت له (ناری) سره چه هغه هم همدغه معنی لری لفظی او معنوی قرابت لری.

هغومره: همدغه راز څومره، دومره، له دوو جزو څخه مرکب لغتونه دي چه یو جزئی (مره) او بل جزئې (هغه، څو، دا) دی ځکه چه (مره) د اندازی معنی افاده کوی او د دې بل جز له یو ځای کېدو سره د (آنقدر، چقدر، اینقدر) معنی پیدا کوی.

هومره هم له هغومره او هماغومره څخه مخفف دی او ترکیبی لغت بلل کیږی.

همدارنګه هغسی، داسی یا هسی هم لکه هغومره، دومره او هومره ترکیبی وضعیت لري.

بخره: په فارسی او ژند کښې (بخش) د بخری معنی لري او په لفظ کښې هم ډیر سره نږدی دي، د دغې مشترکې ریشې په لحاظ ویلی شو چه (بخره) اصلی صورت او (برخه)

محرف صورت معلومیږی، د همدی لامله په زړو آثارو او دیوانو کښې عموماً بخره لیکل شوېده.

نیمګړی: له نیم کړی ځخه جوړ شوی او کاف په ګاف بدل شویدی.

یوازې:- له یو وزری ځخه مخفف دی.

ونج: د ځای معنی لری لکه چه (ګړونج) د ګړیو اېښودلو ځای ته وائي او داسی هم ویل کیږی چه ستا په ونج کښې مې روپۍ ورکړی یعنی ستا په ځای مې روپۍ ورکړی- نو که څوك ئې د عوض په معنی ترجمه کوی سهوه به وي.

روغبړ: چه د هر کلی معنی لری له (روغ اوسی او بړ بړ راشی) ځخه د نحت په ډول جوړ شوی او له کلامه کلمه پیدا شوېده لکه چه د (هرکلی) کلمه له (هر کله راشی) ځخه مخففه ده.

مړوند: د لاس بند ته ویل کیږی چه له (مټ) او (وند) ځخه مرکب دی- وند په پښتو کښې د بند معنی لری لکه چه د غړوندی په بحث کښې پرې خبرې وشوې- مت هم د پښتو معروف لغت دی څوك چه د تورو او حروفو په ابدال کښې مطالعه لري هغه به دا ومني چه (ټ، ړ) ډېر ځله یو په بل بدلیږی لکه غړی او غټې یا داسی نور نو کېدی شی چه مړوند له مټ وند ځخه جوړ شی.

لالی: وار د واره د سړي فکر ته دا راځی چه (لالی) به له لعل ځخه جوړ شوی او د دې لامله چه لعل یو ښایسته شی دی په پښتو کښې د معشوق او محبوب دپاره استعمال شویدی مګر زما په ګمان لالی له (ګلالی) ځخه د نحت په ډول پیدا شوی دی او له لعل ځخه نه دی ماخوذ. ځکه چه یو خو د لفظ په لحاظ (لالی) ګلالی ته نزدی دی او بل دا چه ګل نسبت لعل ته زیات عمومیت لری او هر څوك ئې له ښایست نه ډېر متاثر کیږی نو له دغسې کلمی نه یوه کلمه جوړول قوی احتمال لري.

ادیره: یا هدیره چه د مقبرې معنی لري ځینی کسان ئې له (هډایری) ځخه ماخوذ بولی او وائي چه مقبری ته په همدغه لحاظ چه هډونه پکښې ایری خاوری کیږی هدیره بلل کیږی ځینې نور وائي چه هدیره د عربی له (حضیری) ځخه جوړه شویده او د مغناتو له جملی ځخه ده.

زما په ګمان هدیره یا ادیره په اصل کښې (هادېره) وه چه (ها) د (هاغه) مخفف دی لکه چه اوس هم په ځینو محاورو کښې هاسړی د هاغه سړی یا د هغه سړی په معنی دی او د بعیدی اشارې کار ورکوی- ډېره هم په پښتو کښې د توقف او اوسېدو ځای ته وائي او د پښتو له مشهورو لغاتو ځخه ده نو کېدی شی چه د دغې ډېری په مقابل کښې چه

مونږ د ژوند په حال کښې پکښې اوسېږو مقبرې ته (هادېره) ویل شوی چه پس له مړینې ورځو او د یوی ډېرې مثال پیدا کوي.

ځپوټې: ښائي چه په اصل کښې به سرپوټې وه ځکه چه ځپوټې هغه واړه ټیکرې ته وائي چه ایله سرپټوی او پوره ټیکرې نه وی نو کېدې شی چه سرپوټې ځپوټې شوی وی او یو بسیط رنګ ئې پیدا کړی وي.

څوک چه په پښتو کښې لغوي مطالعه لري او لغاتو ته ښه ځیر شوی وی هغه به یقین وکړی چه د پښتو په لغاتو کښې د ترکیب و اشتقاق یوه قوی سلسله شته چه یو لغت له بل سره تړی او د هر لغت اصل او اساس په یوه ځلانده رڼا کښې ښئیی- مګر هر کله چه دغه بحث لږ څه نوی دی او دغه رڼا هم لږ څه سترګې بریښوی نو زه په ځینو لغاتو کښې خپل نظریات لا ښه نشم ښکاره کولی یعنی هغه څه چه د زړه د اشراق په رڼا کښې ئې وینم مګر د استدلال په رڼا کښې ئې نورو ته نشم ښودلی بل وخت ته ئې پرېږدم.

د مثال په ډول وایم چه ماته ځینې غټ غټ مصادر له یوه لغت څخه ماخوذ ښکاری لکه لورول او لورینه چه زما په ګمان د لور له کلمې نه پیدا شویدی ځکه چه د لورینی یو لوی مظهر دیوی مور دپاره خپله لور ده نو کېدی شی چه دغه مصدر د لور له لفظ څخه ریشه اخستی وی- همدارنګه احتمال لری چه (پېرزوینه) د (زوی) له کلمې اخستل شوی وی خو د دی لامله چه دغه راز بحثونه لا ځینې کسانو ته بدعت ښکاري او په ښه سترګه ورته نه ګوري زه ورپوری نور نه نښلم او محض د دی دپاره چه په نورو ژبو کښې هم د دغه راز تاویلاتو او نظریاتو امثال وښیم د جرجي زیدان له فلسفة اللغویه څخه د ده ځینې نظریات د ځینې عربی لغاتو په باب کښې رانقلوم چه دغه بحث څه علمی اعتبار پیدا کړي.

دا نوموړی او مشهور عالم عقیده لری او په خپل کتاب کښې ئې پوره ثابتوی چه د عربی اوړده کلمات لکه څلور حرفی، پنځه حرفی، شپږ حرفی یا داسی نور ارومرو له دری حرفی بلکه دوه حرفی کلمو څخه جوړ شویدي- دی ډېر دری حرفی کلمات لکه ځینې ادات له دوو جزو څخه مرکب ګڼي او وائي (بین) چه د ظرفیت کلمه ده له (با) حرف جر او (این) ظرف مکان څخه مرکبه ده همدارنګه (عند) له (عن) او (ید) څخه مرکب بولي.

کوم ادات او روابط چه په عربي کښې شته لکه حروف جاره یا داسی نور دا هم د ځینې کلماتو مخففات بولی او وائي چه دا ټول د نحت په اثر کښې له مستقلو کلماتو څخه جوړ شویدی لکه چه (با) د ظرفیت په معنی له (بیت) څخه مخفف دی ځکه چه

بیت په سریانی ژبه کښې د (بین) او (فی) معنی ورکوی یعنی ددې په ځای چه (بین القبور) یا (فی القبور) ووائې (بیت القبور) وائې- په کلدانی ژبه کښې (بی) همدغه معنی لری چه په سریانی کښې ئې (بیت) او په عربي کښې ئې یوازی (با) یا (فی) لری نو معلومېږی چه له (بیت) څخه (بی) او له (بی) څخه یوازی (با) پیدا شوې ده.

همدغه شان یوازی لام چه له حروف جاره ؤ څخه دی له (الی) او (الیة) څخه چه د جهت او ناحیې معنی لری مخفف ګڼی او وائي چه ادات او حروف معانی د مستقلو الفاظو بقایا دي چه په مرور د زمان ئې دغه صورت پیدا کړیدی.

که سړی تتبع او لټون وکړي په نورو ژبو کښې هم دغه راز روابط پیدا کولی شی چه د مستقلو کلماتو بقایا (پاته شونی) معلومېږی لکه د فارسی (در) چه له (درون) څخه مخفف دی او اوس هم در او درون دواړه ویل کېږی لکه: محتسب را درون خانه چه کار.

غرض دا دی چه دغه کلمات او الفاظ چه مونږ پرې ګرېږو په اصل کښې له څو محدودو اصلونو څخه د لفظی او معنوی تغیر او تحول په اثر کښې پیدا شویدي او یوه اشتقاقی لاره ئې طی کړېده یعني ځینې کلماتو د استعاری له لاری بلی معنی ته انتقال کړی او معنوی تحول پکښې راغلی دی او ځینې نورو د نحت او قلب یا ابدال په اثر کښې نوی صورتونه او آهنګونه پیدا کړیدي لکه چه زمخشری وائي د قسم په تورو کښې اصلی توری (ب) ده چه وروسته په (و) او بیا په (ت) بدل شوی دی او د یوی معنی دپاره دری صورتونه پیدا شوه- د استعاری له لاری هم یو لغت د معنی په لحاظ ډېر ځایونه نیسی او د څو لغتونو کار ورکوی.

شهر په عربی کښې اصلاً د سپوږمۍ په معنی و لکه چه په سریانۍ کښې (سهر) هم همدغه معنی لری، وروسته قمری میاشتی چه د سپوږمۍ په اعتبار یو له بلې بېلېږی په دغه نامه وبلل شوې او پس له هغه شمسی میاشتو ته هم شهور وویل شوه.

همدارنګه (نبی ص) چه پیغمبر ته وائي او د قاموسو خاوندان ئی (نبأ) یا (تنبأ) څخه ماخوذ او مشتق ګڼي چه د خبرولو معنی پکښې پرته ده په اصل کښې یوه پخوانۍ مصری کلمه ده چه له (نب) او (ی) څخه مرکبه ده او د کاله یا کورنۍ مشر ته ویل کېده نو یهودیانو هم دا کلمه واخستله او په لمړی وخت کښې ئې خپلو نیکو او پلرو ته غوره کړه مګر وروسته ئې د انبیأ دپاره خاصه کړه او تخصیص ئې ورکړه.

پخوا تر دې یهودیانو پیغمبر ته (رائی) ویل چه د (بینندهٔ غیب) معنی لری.

په هره ژبه کښې الفاظ او کلمات همدغه راز آووښتی را اووښتی دی او سل رازه تغیر و تحول کړی دی.

د همدغه بدلون او اووښتو په اثر کښې له یوې ژبې څو ښاخونه او له یوه ښاخه څو ځانګې بېلې شویدي چه اوس په بېلو بېلو نومونو یادېږی او د ارتقا او تکامل په لحاظ یو له بله ښکاره فرقونه او ځانته ځانته خصوصیات لری.

د دی دپاره چه د ژبو عمومی وضعیت لږ څه رڼا شی په روستیـ بحث کښې وربانديې د اختصار په ډول غږېږو.

د ژبو عمومی ویش

د دنیا مهمې ژبې په درې لویو او مهمو برخو بېلېږي چه هره برخه یو لوی اصل بلل کېږي او ځانته ځانګې لری چه دلته د یوی مختصرې نقشې په رڼا کښې ښودل کېږي.

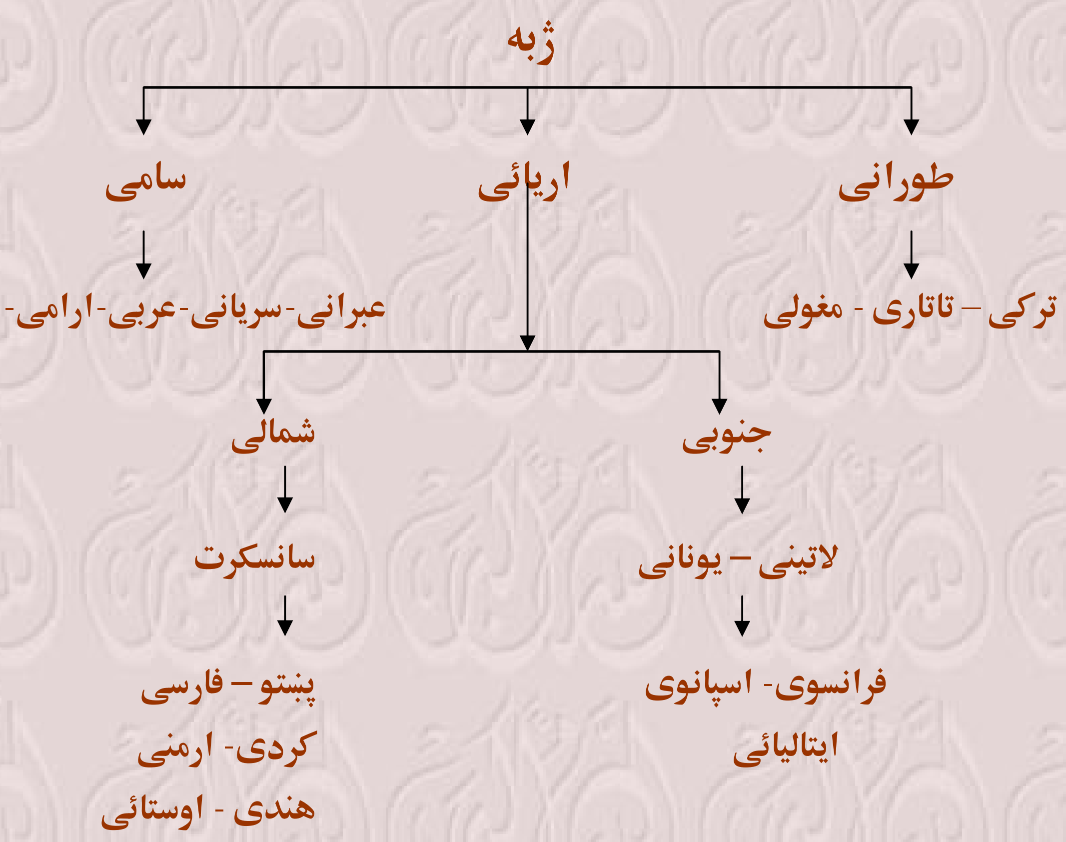

دا پورتنی ویش او تقسیم د ټولو محققینو په نزد په همدغه یو راز نه دی یعنې د ځینې ژبو په باب کښې څه اختلاف نظر شته او پدې باب کښې چه پښتو لکه فارسی او هندی د سانسکرت یوه ځانګه ده پښتانه پوهان نور نظریات لري. یعنی دانشي منلی چه پښتو هم د سانسکرت هغه راز ځانګه ده لکه فارسی چه ده، ځکه دا دواړه ژبې له سانسکرت سره یو راز شباهت او یو ډول خپلوی نلری، لکه چه د مخه د پښتو او سانسکرت په بحث کښې هم څه اشاره ورته وشوه چه د ځینی عمومی او مشترکو صفاتو په لحاظ مونږ پښتو او سانسکرت لکه دوه لوی ښاخونه او فارسی لکه یوه ځانګه بللی شو.

زمونږ مطلب له دې نقشې څخه يوازې هغه عمومي رڼا ده چه د ژبو لرى او نزدى قرابتونه په کُلى او اجمالي ډول ښئي.

که مونږ د ژبو په شاوخوا کښې تحقيق او پلټنه شروع کړو راته به څرګنده شى چه هره ژبه له بلې سره د خپل قرابت په اندازه لږ او ډېر نزديوالى او خپلوى لري يعنې يوه اريائي ژبه هم له يوى سامى ژبې سره په ځينو لغاتو کښې لږ لږ قرابت ښئى مګر په هغه اندازه نه چه اريائي ژبې ئې پخپل مينځکښې لري ځکه چه د دوى خپلوى پخپل کور کښې زياته او ټينګه ده.

وګورئ! د لاتينى ژبى (اِس) د سانسکرت (اَس) د فارسى (است) د پښتو (سته) چه ټول په يوه معنى دى يو له بله خومره قرابت لري مګر دا قرابت په يوه سامى ژبه کښې لږېږى او دغه ريشه په عربى کښې يوازى په مغنى صورت مومو يعنى تنها په (ليس) کښې چه (لا) نافيه ده (ايس) د وجود په معنى ګورو او په نورو ځايو کښې ئې څه پته نشته.

همدارنګه د لاتينى (مېتر) د يونانى (ميتر) د سانسکرت (ماترى) د پښتو (مور) د فارسى (مادر) د انګليسى (مدر) چه ټول يوه معنى لري په اشتقاقى ريشه کښې نسبت د عربى (ام) د چينى (مو) او د قبطى ژبى (ماو) ته زيات قرابت لري.

ژبې د تعبير او افادى په لحاظ دوه ډوله دي چه مترقى او غير مترقي ئې بولي يعنې هغه ژبې چه مطالب پکښې ادا کيږي او د انسان ډېر احتياجات رفع کوي هغې ته مترقى وائي او هغه بله غير مترقى بلل کيږي، مترقى ژبې بيا د تعريف او اشتقاق د قابليت په لحاظ دوه رازه دي چه متعرفه او غير متعرفه ئې بولي.

متعرفه ژبې هغه دي چه تعريف او د کلماتو تغير د الحاق او ادراج په صورت پخپله اصل کلمه کښې قبلوي او په دوو لويو ښاخونو بيلېږى چه اريائي او سامى ئې بولي.

غير متعرفه ژبې هغه دي چه په اصل بنا يعنې په نفس کلمه کښې تغير نه قبلوي او اشتقاق ئې د اداتو په الحاق اونښلولو صورت مومي لکه چه په ترکي ژبه کښې (ياز) کتابت او ليکلو ته وائي او ماضى ئې د (دى) په نښلولو جوړېږى يعنى (يازدى)ويل کېږي- که چيرې له دغى ماضى څخه بعيده ماضى جوړوى نو يوبل دى ورسره يوځاى کوى او (يازيدى) وائي چه (يازدى) د وليکه معنى لري او (يازيدى) د ليکلى و په معنى راځي. کله چه جمع ورځنې جوړوى نو د جمع ادات (لر) ورباندى زياتوى او (يازيدى لر) وائي او که غواړي چه نفى پرى داخله کړي نو د نفى ادات (م) د اصل کلمې او د ملحقاتو په مينځکښې راوړى (يازمديلر) وائي.

کومی ژبی چه له ترقۍ څخه لرې لوېدلي دي هلته ادات او د ارتباط حروف هم لږ دي او همدغه سبب دی چه په ځینې ځایو کښې ددې په ځای چه ووائي سړی ئې په لړکی وواژه- داسی وائي سړی ئي ووواژه او لړکی ئې استعمال کړ یعنې د (په) په ځای یوه جمله استعمالوي.

د سامی ژبو یو واضح صفت دا دی چه د حرکاتو په تغیر د لغت معنی هم تغیر خوري او بله معنی پیدا کوی لکه (قَتَل، قُتِل، قَتلٌ) چه لمړی معلوم فعل دوهم مجهول فعل او دریم مصدر دی.

مګر بې د حرکاتو له تغیره بل فرق نلري او که حرکات لږ څخه اوړده شی نورې معناګانې هم پیدا کوي لکه (قاتل، قتول، قتیل) یا داسی نور ...

سامی او آریائي ژبې په دې یوه صفت کښې اشتراك لری چه دواړه د الحاق صورت د اشتقاق قابلیت لري مګر د سامی ژبو امتیاز دا دی چه د اشتقاق مهمه برخه ئې د حرکاتو په تغیر صورت مومي او هغه ادات چه مستقله معنی لری، هغه په یوی کلمې پورې نه نښلي.

د ژبو عمومی تاریخ

د ژبو تاریخ په دوو دورو باندې وېشل کېږی چه یو ې دورې ته تقلیدي او بلې ته نطقی دوره وائي.

په تقلیدی دوره کښې انسان له خپلو مقاصدو او اغراضو څخه د تقلید په ډول تعبیر کاوه یعنې که کله به ئې غوښته چه له یوې شبح څخه تعبیر وکړي نو د هغې صفات او وضعیت به ئې د تمثیل او تصویر په ډول ښکاره کول او په دغه راز به ئې نور پوهول. په دغه دوره کښې ژبې د طبعي اصواتو او اشاراتو څخه عبارت وه، او الفاظو یو بسیط وضعیت درلود چه د اسم او فعل و حرف فرق پکښې نه کېده. اشتقاق او تعریف هم نه وه لکه چه اوس هم ځینې ژبې دغه حال ته نزدې دي او په ځینو ځایو کښې لکه استرالیا او جنوبی امریکا بعضې خلق له خپل ټولو اغراضو تعبیر نشی کولی او له اشارتونو کار اخلی د همدې لامله د شپې له مخې یعنی په تیاره کښې د دوی مفاهمه نسبت ورځې ته تفاوت پیدا کوی. په اعدادو کښې هم د یوه او دوو دپاره کلمات لري او نور عددی الفاظ ور سره نشته یعنې یوه ته (نتات) او دوو ته (نایس) وائي نو که وغواړی چه دریم عدد هم افاده کړی یو او دوه سره جمع کوی (نایس نتات) وائي چه تحت اللفظ ترجمه ئي دوه او یو، راځی. همدارنګه د څلورو په ځای (نایس نایس) وائې او د پنځو په ځای (نایس نایس نتات) ویل کېږی چه (دوه دوه یو) ئې تحت اللفظ ترجمه ده ...

د ځینې معنا ګانو دپاره چه الفاظ نلری صلابت د تیرې په کلمه ئې افاده کوی او په دغه ډول خپل مطالب افاده کوی.

نطقی دوره:

په دې دوره کښې لغاتو لفظی تحول قبول کړی دی او د قلب و ابدال او نحت په اثر کښې ژبه له تقلیدی اصواتو مستقلو الفاظو ته را نقل شوېده مګر ادات او حروف او اشتقاقی صیغې پکښې نه وې او د اسم و فعل و حرف فرق پکښې هم نه کېده بلکه د قرینې په اعتبار یولفظ کله داسم، کله د فعل او کله د ادات په ډول استعمالیده. وروسته چه لغاتو په دوهمه درجه ارتقا وکړه نو د اسم او فعل په مینځکښې تمیز وشو مګر ادات او

روابط لانه و پیدا شوي او نه اشتقاقی صیغې جوړی شوی وې، نو د اداتو او حروفو په ځای به مستقل کلمات ویل کېده لکه چه چینییان اوس هم د حرف جر (فی) معنی د وسط او مینځ په کلمه افاده کوي یعنې د دې په ځای چه په کور کښې ووائي د کور د مینځ وائي او کله لا د یوه ادات په ځای یوه جمله هم استعمالوی لکه چه د مخه ئې یو مثال وښودل شو.

په دریمه درجه کښې چه لغاتو د ترقۍ بله مرحله طی کړه نو له الفاظو څخه حروف او ادات پیدا شوه او له اسماءٔ او افعالو څخه حروف وزیږېدل خو سره له دې په افعالو کښې د جنس او عدد فرق نه کېده لکه چه اوس هم په پخوانیو مصری لغاتو (هیروګلیف) کښې د جنس او عدد تمیز نشته او هغه ادات چه په اریائي او سامی ژبو کښې شته په مصری ژبه کښې نشته.

په څلورمه مرحله کښې د جنس تمیز (مذکر، مونث) او عدد تمیز سره له اشتقاقه په ژبو کښې پیدا شو او وروسته تر دغې مرحلې په بله دوره کښې اعرابی تمیز په ژبو کښې ښکاره شو چه د کلمی د احوال له تغیر سره تغیر مومي لکه چه په عربی، یونانی، لاتینی او آلمانی ژبو کښې ئې وینو او په پښتو کښې هم لږو ډېر لیدل کیږي.

څنګه چه جرجی زیدان د ژبو او لغاتو په باب کښې خپله نظریه ښکاره کوي وائي چه د جنس تمیز یعنې تذکیر او تانیث په ژبه کښې یو حادث شی دی او د عدد تمیز هم حادث دی، د همدی لامله تذکیر او تانیث په ژبو کښې تفاوت لري یعنې په ځینو ژبو کښې ډېر او په ځینو کښې بیخې نه وي.

د ماضی او مضارع په اشتقاق کښې هم وائي چه یو لغت په لمړی وخت کښې له ماضیت او مضارع والی څخه خالی و، یعنی (ذهب) چه اوس ماضی بلل کیږی پخوائې د مطلق ذهاب معنی لرله او د زمانې مفهوم پکښې نه و پروت نو که چیرې به ویونکی غوښته چه دغه ذهاب (تك) په تیر وخت کښې وښئ اول به ئې (ذهب) ویلی او وروسته به ئې ضمیر راووړ یعنی (ذهب انت) به ئې ویلی او که به ئې مستقبل وخت په نظر کښې و، نو (انت ذهب) به ئې ویل یعنی د کلماتو د تقدیم او تاخیر په ذریعه به ئې ماضی او استقبال ته اشاره کوله، وروسته ورو رو د نحت په اثر کښې ضمایرو خپل ځینې اجزا وغورځول او یوازی (ت) پاته شوه چه (ذهبت) او (تذهیب) ورځنی جوړ شوه.

پدې ټولو خبرو کښې مطلب دا دی چه هرې ژبې د هغه تغیر او تحول په اثر کښې چه د ارتقا او تکامل په لاره کښې ارو مرو پیښیدونکی دی خپله ذخیره زیاته کړېده او

هره ژبه د خپل موجوده وضعیت په رڼا کښې پېژندل کیږی چه د ارتقا څومره مراحل ئې طی کړیدی او د تکامل کومې دورې ته رسېدلی ده.

کوم لغات چه موږ اوس پرې کړېږو تر اوسه ئې ډېر رنګونه پیدا کړی او راز راز تحولات پکښې راغلی دی.

لکه چه په یوه باغ کښې د ځینې بوټو او ونو څخه نور نیالګي پیدا کېږی او هغه بیا نوی نیلی هرې خواته ځغلوی همدارنګه لغات هم دی چه د ترکیب او اشتقاق په اثر کښی خپل تعداد زیاتوی او وخت په وخت ډېرېږي.

په یوه ژبه کښې که ځینې نوو کلماتو ته احتیاج پیدا شي نو له هماغه کلماتو څخه جوړېږي چه په ژبه کښې وي او خلق ئې وائي.

کوم وخت چه په مکسیکو کښی لمړی ځل بېړۍ ولیدل شوه نو وار دواره ئې ورته (اکالی) وویل او دغه نوی شی ئې په دغه نامه وباله چه د اوبو کور ئې ترجمه ده یعنی د دغه شی له لیدو سره سم د خلقو ذهن ته دا راغله چه دا یوه کور دی چه په اوبو کښې سړی پکښې اوسېدلی شي.

په پښتو کښی چه ورته (بېړۍ) وائي ښائي چه پښتانه ئې د لیدو په وخت کښې د ماڼو ګانو وضعیت ته متوجه شوی وی چه هغوی د بېړۍ چلولو په وخت کښی ډېره بیړه او جدیت کوي چه بېړۍ ژر راواوزی او اوبه ئې ډېر ښکته یونسي.

په ځینې ژبو کښې غشی ته د لیندی ځوی وائي. ځینی خلق چه په قهر او غضب شي نو وائي چه په سینه کښې مې هډوکی را جګ شو لکه موږ چه وایو په سترګو مې ورته توره شپه شوه. غونی مې زیږه شوه یا داسی نور ... او غرض مو د قهر او غضب حکایت وي نو ویلی شو چه په هر ځای او هره ژبه کښې د تعبیر او افادی ډولونه بېل دي چه د هغوی په حیاتی او عقلانی خصوصیاتو پورې اړه لری او د لغاتو پیدایښت هم له دغه تاثیر لاندې وي، همدغه د تعبیر او افادې بېلوالی او بل راز والی دی چه په هره ژبه کښې سړی ځینې خصوصیات ویني چه هغه د یوې ژبې سبك له بلې ژبې څخه بېلوی او د ژبو ممیزه صفات ئې بولي.

موږ د یوې ژبې لغتونه په بله ژبه ترجمه کوو مګر دا ترجمه عیناً هماغه کیف نلری او نه پکښې هغه ادبي او انشائي رنګ و آهنګ په هغه اندازه ساتل کیږي ځکه چه لغات او اصطلاحات، تعبیرونه او متلونه تراکیب او جملات په ژبو کښې ارو مرو بل راز کیږي او بڼه ئې اوړی. هغه لغتونه چه په یوه ژبه کښې ځینې معانی د نورو لغاتو په مرسته او ګډون ادا کوي په بله ژبه کښې ئې نشي ادا کولی.

د لغاتو تغیر او تحول

لکه چه انسانان او وګړي د عصر او زمانې په لحاظ یا د هیوادونو په اعتبار ظاهري او معنوي تغیرونه قبلوي یعنې کله لنډې او کله اوږدې جامې اغوندي، یو وخت یوه شي ته په ښه سترګه ګوری او بل وخت ئې په بد نظر ویني، کله له چا سره مینه او محبت لری او کله ورسره دښمني کوي یوه ورځ یوي خواته روان وی او بله ورځ بل لور ته مخه کړی همدغه راز لغات او کلمات هم دي خو ځینې الفاظ لکه صورت پرست اشخاص د لفظی او ظاهري تغیر استعداد لري او د زمان و مکان په اغیزه ئې بڼه او څېره بدلېږي او ځینې نور د معنوی تحول استقبال په ښه شان کوي او په معنی کښې ئې ژر ژر بدلون راځی، ځینې لغتونه داسې هم وي چه په دواړو خواو کښې تحول قبلوي او نور لغتونه ورځنې پیدا کیږي.

کوم معنوي تحول چه په لغاتو کښې پېښیږي هغه اکثره داسې وي چه یوه لغت له حسي دلالت څخه معنوي دلالت ته انتقال کړی وي لکه (پرېکړه) چه په اصل کښې د ظاهری قطع دپاره وضع شوی او په حسی امورو کښې استعمالیده مګر وروسته د جګړو او خصوماتو فیصلی ته هم وویل شوه او یوه بله معنی ئې پیدا کړه.

د لفظي تحول مثالونه هم په ژبه کښې ډېر دي لکه: پښه، خپه- ژبه، زبه، جبه- غګ، ژغ- یا داسی نور ...

چه اوس د ځینو تغیر او تحول ښکاره دی او د ځینو لږ څه له نظره پټ ایسي چه هر څوك ورته نه ملتفت کیږي.

هر کله چه د لفظي تغیر مثالونه ډېر دي چه په لغوی څېړنه کښې د بدلېدونکو ځای بدلوونکو او لوېدونکو تورو په بحث کښې وښودل شوه او پدې کتاب کښې هم د پښتو او سانسکرت د لغوی قرابت په بحث کښې ډېر داسې مثالونه راغله چه د لفظي تغیر او تحول په اثر کښې له یوه اصل څخه جوړ شوي او دوه صورتونه ئې پیدا کړیدي نو دلته یوازې د معنوي تحول ځینې نمونې ښیو:

سیخ: په اصل کښې د اوسپنې یوې سمې او اوږدې آلې ته ویل کیږي چه د نغری اور پری لږي، وروسته ئې په پښتو کښی معنوی تحول وکړ او د سم (راست) معنی ئې پیدا کړه چه سخول مصدر هم ورځنې جوړ شو او ډېر اشتقاقات ورځنې کیږي.

اسك: زما په ګمان دا کلمه له (هسك) څخه د لفظی تغیر په اثر کښې جوړه شوېده او ددې لامله ئې د فرعی معنی پیدا کړېده چه په دغه راز فرعه کښې د یوه شی هسکولو ته هم ضرورت پېښېږی.

پوزه: اصلی معنی ئې همدغه د استشمام او تنفس آله ده چه د دواړو سترګو ترمینځ واقع ده او د مخ له اعضاؤ څخه حسابېږي.

مګر وروسته ئې د ننګ معنی هم پیدا کړېده او څوك چه یو داسې کار وکړي چه ننګ پرې په ځای کېږي نو وائي چه پوزه ئې په ځای کړه.

اورېدل: د یوه غږ آواز او احساس ته ویل کیږي چه د غوږو په ذریعه کېږي مګر وروسته ئې په مفهوم کښې د قبول معنی هم زیاته شوېده او خبره اورېدل د خبرې منلو په ځای ویل کېږي.

نغوړل: دا مصدر چه له غوږ څخه جوړ شوېدی او د شنیدن معنی لري وروسته ورځنې د لفظی تغیر په اثر کښې (نغوتل) جوړ شویدی چه هغه هم داسې اورېدلو ته وائي چه قبول او منښت ورسره وي یعنی له لفظی تغیر سره یو ځای معنوی تغیر هم پکښې لږ څه راغلی دی او په اخره کښې ئې د پیروی معنی ته انتقال کړی لکه چه (نغوته) په همدغه معنی استعمال شوېده.

تیاره: دا لغت چه د ظلمت معنی لري او ښائي چه په آریائي ژبو کښې مشترکه ریشه ولري د یوه څه لفظی تغیر په اثر کښې ورځنې (تور) جوړ شوی چه یوه مخصوص رنګ ته ویل کېږي او د سپین په مقابل کښې راځي ځکه چه هغه له تیارې سره شباهت لري، وروسته تر دې بیا تور یو بل معنوی تحول وکړ او د تهمت معنی ئې پیدا کړه ځکه چه پخوا به د داسې خلقو چه د یوه بد او ناوړه کار نسبت به ورته وشو مخونه تورېدل او په کلو کښې به ګرزول کېده نو مخ تورېدل د ګناکارۍ علامه وګڼل شوه او په پښتو کښې ګناګار ته مخ توری او تور مخی وویل شوه.

مخ: په اصل کښې ئې دغه معنی نه درلوده لکه چه اوس ئې خلق ورځنې اخلي او د لحاظ و خاطر په معنی ئې استعمالوی.

وچ: د لوند په مقابل کښې وضع شوېدی او اصلی معنی ئې (خشك) دی چه د لمر د حرارت او تودوالی تاثیر ګڼل کېږي مګر نن ئې دومره تعمیم پیدا کړی دی چه یوه داسې علمی مضمون ته چه ادبی خوږوالی پکښې نه وی هم وچ مضمون وائي او نږدې ده چه د خاص معنی هم افاده کړي لکه وچ قانوني سړی یا وچ زور چه د نن ورځې په محاوره کښې ویل کېږي او غرض ورځنې خالص وي.

ژبه: اوس ئې د وعدې او عهد و پیمان معنی هم پیدا کړه لکه ژبه کول چه د عهد کولو معنی لري مګر اصلی معنی ئې همدغه د ګړېدو او عهد کولو اله ده چه وروسته الفاظو او کلماتو ته هم وویل شوه.

تود: اصلي معنی ئې حرارت او ګرمی ده چه د اور یا لمر په اثر کښې پیدا کېږي مګر وروسته ئې د شدت معنی هم پیدا کړه یعنې شدید جنګ ته هم تود جنګ وویل شوه او تود مجلس لا هم ویل کېږي.

سور: اصلاً یوازی دغه مخصوص رنګ ته ویل کېده وروسته د قهر او غضب په معنی سور کېدل استعمال شو او کله چه دوه تنه یو بل ته په قهر شي نو وائي چه یو له بله سره شول.

مړ: دې لغت هم ورو رو او وخت په وخت ډېرې معنا ګانې پیدا کړی او په ډېرو ځایو کښې استعمال شو یعنې څنګه چه یوه بې روحه کالبوت ته مړ ویل کېږي همدارنګه د اور صفت هم کېدی شی او وائي چه اور مړ شو. اور ئې مړ کړ.

مړې اوښکې- مړې خبرې- مړې سترګې- لا هم ویل کېږی او په داسی ځایو کښې استعمالېږی چه د حقیقی مرګ و ژوند هېڅ تصور پکښی نه کېږي ځکه چه حیات او ممات ته دومره عمومیت نشو ورکولی چه له مطلق جسم او جوهر ځنې هغه خواهم تجاوز وکړي او اعتراضو ته وویل شی یعنی خبرې پرې وستایو.

لاره: څرګنده ده چه د سبیل او طریق معنی لري مګر څومره چه په دغه معنی شهرت لري همدومره رسم و رواج، دود و دستور ته هم ویل کېږی- کله چه کوم پښتون د یوه ټبر مخصوص عادت او عرف بیانوی نو وائي چه په دوی کښې دا لاره تېره ده- کوم د روغی او جوړې قوانین چه په پښتنو کښې شته او جاری دی هغه هم لار بلل کېږي د همدې لامله په دې نږدې وختو کښې د پښتو ګرامر ته چه د ژبې قوانین بیانوي د پښتو لیاره وویل شوه.

غاړه: هر څوك پوهېږی چه اصل معنی ئې (ګردن) دی مګر ورو رو ئې دومره تحولات کړیدی چه اوس ئې نیلې اوښاخونه ډېرو ځایو ته رسیدلی دی یعنې په حسي خوا کښې ئې دومره تعمیم پیدا کړی چه د سرك غاړه، د سیند غاړه، د نغری غاړه او دا راز نور ډېر صورتونه او ترکیبونه ئې پیدا کړیدی خو یوازې په همدغه یو راز عمومیت ئې اکتفا نه ده کړې په معنوي خوا کښې ئې هم تحول کړی او په داسی ځایو کښې لکه: پورېه غاړه مېږ مرداره- د ذمې معنی لري او غاړه بندېدل لا یو بل مفهوم هم ادا کوي.

له بلې خوا غاړکۍ- غاړه په غاړه کېدل- غاړه ایښودل د هر چا په غاړه تلل یا د هر چا په غاړه ژړل- نور ډېر اصطلاحی او لغوی معاني هم ښئی.

ختڼه: مشهور لغت دی چه د (گل و لای) معنی لری، وروسته د دې لامله چه بنیادم له خاورو او ختڼو پیدا شویدی او د انسان اصل بلل کېږی د اصل او نسب په معنی هم استعمال شو لکه چه وائي په ختڼه ځوك دی او غرض ئې د نسب پوښتنه وي.

کله لا ختڼه د خرابۍ معنی ورکوی او داسی هم ویل کېږی چه طبیعت مې ختڼه دی او مطلب ئې د طبیعت خرابي وي.

که مونږ د لغاتو دغه راز مجازی او اصطلاحی معاني لټوو پدې کښې هېڅ شك نشته چه دا بحث زښت ډېر اوږدېږي او هر څومره چه دا کتاب غټوو هغومره غټېږي.

دا ټول معانی چه نن تاسې ته مجازي او اصطلاحي معلومېږي څه زمانه وروسته حقیقی رنګ پیدا کوي او ځوك ئې بیا نشي پېژندلی، ډېر ځله مجاز د حقیقت ځای نیسي او حقیقی معنی خوري، ډېر مخصوص اصطلاحات عمومیت پیدا کوی او د نحت او ابدال په اثر کښې د لغاتو ځای نیسي ځکه چه ژبه په هر وخت کښې او په هر ځای کښې د لفظی او معنوی تحول خواته روانه ده او هېڅ کله دا سیر نه قطع کېږي.

څنګه چه شاعران او عاشقان له خپلو معشوقو څخه راز راز تعبیرونه کوي یعنې کله ورته د ګلو لښته وائي او کله ئې زرکه او هوسۍ یا ښنه کوتره بولي او دغه راز سل رنګه خطابونه ورته کوی. ځوك ئې له سترګو ډکې تمانچې او ګولۍ جوړوي او ځینې ئې له زلفو تورماران او منګری ساز وي همدغه شان عام وګړي هم پخپلو خبرو کښې راز راز تصرفات کوي او خپل تعبیرات بدلوي ځکه چه انسان په اصل کښې داسې پیدا شوی دی چه باید زاړه بوتان مات کړي او نوی پیدا کاندی، په هر څه کښې تصرف وکړي او هر شی ته نوې جامې واغوندي د همدې لامله هر وخت او په هر شی کښې تجدد او نوی والی غواړي او شاعران یا لیکونکی هم کوښښ کوی چه نوی مضامین او نوی تعبیرات پیدا کړي نو د دغه مطلب دپاره الفاظو ته هم نوی رنګ چه په تعبیراتو کښې غرابت پیدا شی او معانی هم خپل لباسونه نوی کړی.

سړی چه د کلماتو دغه راز توالد او تناسل په نظر کښې ونیسي هغه به باور وکړي چه که د جهان لوی لوی دریابونه توره سیاهی شي او د آسمان له ستورو څخه قلمونه جوړ شی بیا هم هغه کلمات چه د علم او پوهې په دنیا کښې پیدا کېږي او د لوی خدای په علم کښې شته تمامښت نلري په همدغه ځای کښې انسان خپلې محدودې احاطې ته ملتفت کېږي او یقین کوي چه زه لکه شیدا بلبل د دې لوی جهان په نا محدود باغ

کښې د یوه ګل په پاڼو کښې مطالعه لرم او زما نغمه د همدغه یوه ګل د جلوې اثر دی نو
که چیرې زما په دغه نغمه او کوچنی اثر کښې څه سهوې وي هغه به هوښیاران معاف
وبولي او دا وینا به لکه د بلبل نغمه د تش آهنګ په لحاظ خوښه کړي.

پای

Newai Zrek
Ya
Newee Rana

www.ulfat.de